

HARVARD
Dataverse

Volume 2 Issue 6
December 2024

ISSN: 2992-8877

Innovation Science and Research

International scientific journal

www.sciencejournal.uz

International Scientific Journal
INNOVATION
SCIENCE AND RESEARCH
Volume 2 Issue 6
December 2024

International Scientific Journal INNOVATION SCIENCE AND RESEARCH. volume 2 issue 6 – 53p.

The journal publishes the results of research conducted by professors and teachers and independent researchers of the Republic of Uzbekistan and international higher education institutions in the form of scientific articles.

© Innovation Science and Research

© Authors

Editorial		
Editor in chief Juraev Ziyovuddin Mukhitdinovich		Bosh muharrir Jurayev Ziyovuddin Muhitdinovich
Preparing for publishing Abdurakhimova Dilbarxon Abdurakhmonovna		Nashrga tayyorlovchi Abdurakhimova Dilbarxon Abdurakhmonovna
INNOVATION SCIENCE AND RESEARCH JOURNAL	MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD Juraev Ziyovuddin Mukhitdinovich <i>Doctoral student (DSc) of the department "Study of Islamic Studies and Islamic Civilization ICESCO" of the International Islamic Academy of Uzbekistan, Faculty of Islamic Studies and International Relations</i> Ismoilova Muhayyo Qozoqboyevna <i>Tashkent State University of Uzbek language and Literature named after Alisher Navoi, candidate of philological Sciences</i> Artikova Nargiza Shuxratovna <i>Teacher of the Department of theory of Primary Education at Chirchik State Pedagogical University</i> Koziev Umidjon Yandashalievich <i>Head of the Department of Uzbek linguistics, PhD, Associate Professor member of the editorial board of the scientific journal "Innovation Science and Research"</i> Dilfuza Jalolova <i>Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Samarkand State Medical University.</i> Umarova Maxliyo Yunusovna <i>Uzbekistan State University of world languages, candidate of philosophical Sciences, Associate Professor</i> Arslanov Sharafutdin Sultanovich <i>doctor of chemical sciences, professor</i> Tuychiyeva Inoyat Ibragimovna <i>Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences</i> Oripov Orolboy Ahmedovich <i>Navoi State Pedagogical Institute, PhD</i> Fazliyeva Zebo Kamarbekovna <i>Uzbekistan State Academy of choreography, associate professor</i> Artikov Askar Akbarovich <i>Doctor of philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department "theory and methodology of football" of the Uzbek State University of physical education and sports</i>	

		Darvishov Ibroxim <i>Associate professor of the Department of Uzbek linguistics member of the editorial board of the scientific journal "Innovation Science and Research</i> Sevara Nazarova <i>Philosophy Doctor on Agricultural sciences, Associate Professor of the Department of Soil Science of Bukhara State University.</i>
--	--	--

MAKTAB TA'LIM TIZMIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING YUTUQLARI

Scientific supervisor : **Saliyeva .Ziroat Zokirovna**

Murodqobilova Munisa G`ayratovna

*Samarqand davlat chet tillar instituti Ingliz tili fakulteti Xorijiy til va adabiyoti 2-
kurs, 2306-guruh*

murodqobilovamunisa@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14391029>

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda barcha sohalar kabi ta`lim sohasida ham kompyuter texnologiyalari keng kirib keldi va bu ta`lim -tarbiya jarayonini samaradorligini oshirishda va har tomonlama intellektual salohiyatini oshirishda muhim o`ringa ega. Bugungi kunda hayotni axborot texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin.

**Kalit So`zlar:** Axborot texnologiyalari, maktab ta`lim tizmi, ta`lim sifati innovatsion texnologiyalar, ma`lumotlar o`qituvchi o`quvchilar axborot kommunikatsiya, milliy dastur dars jarayoni.

KIRISH.

Davlat va jamiyatning taraqqiyoti, kelajagining qanday bo`lishi avvalo maktabdagi sifatli ta`limga bog`liq. Yoshlarning kelgusida erishiladigan muvaffaqiyatlarning asosini ulardagi qiziqish va harakatdan oldin ilm tashkil etadi. Maktablar jamiyatga bo`lg`usi professorlar, olimlarni tayyorlashda eng muhim o`ringa ega. Bundan tashqari insonning dunyoqarashini shakllantirishda hayotga moslashishi, jamiyatga kerakli shaxs bo`lib yetishishida maktabning o`rni beqiyos.

XXI asr axborot texnologiyalar davri bo`lganligi uchun biz hozirda hayotni texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Texnologiyalar har bir sohaga kirib borgan. Shu jumladan ta`lim sohasining ham bir qismi bo`lib bormoqda. Maktab ta`lim tizmida axborot texnologiyalardan foydalanish hozirgi davrning muhim talablaridan biri sanaladi. Negaki, o`qituvchilar dars jarayonida eng so`ngi texnologiyalardan foydalanib dars o`tsalar o`quvchilarning darsga bo`lgan qiziqishi yanada ortadi. O`quvchilarda ham ko`rish hameshitish orqali olingan bilimlari ularning xotirasida mustahkam saqlanadi.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2023-yil 26-maydagi PF 79-sonli Farmoni tahririda Maktab ta`limini rivojlantirish bo`yicha Milliy dasturni tasdiqlash to`g`risidagi qarorida 1.2022-2026-yillarda maktab ta`limini rivojlantirish bo`yicha milliy dastur ,maktab ta`limiga ilg`or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy dasturlar hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish 1-bandida ,umumiy o`rta ta`limda barcha ma`lumot almashinuvi jarayonlarini maktabga va maktab tizmida boshqarishning yagona dasturiy majmuasi orqali oshirilishini hamda ushbu sohada electron davlat xizmatlarini ko`lamini kengayti

zamonaviy modellar bo'yicha maktablarni qurish mukammal ta'mirlash va jihozlash haqida 2-bandida keltirib o'tilgan.[1,1]

Bugungi kunda respublikamizda maktab ta'lim tizimini komputer, multimediali elektron qo'llanmalar, Internet, elektron ma'lumotlar bazasi va shu kabi yangi axborot texnologiyalari asosida tashkil etish hamda mashg'ulot va boshqarish jarayonida ulardan keng foydalanishga oid bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Maktab ta'lim tizimida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalari asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlar quyidagi talablarga mos kelishi lozim:

- dars jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalari yordamida barcha didaktik tamoyil va qoidalarining optimal nisbatlarini ta'minlash;

- axborot texnologiyalari asosida o'quvchilarning qiziqishlari, layoqati va talablarini hisobga olgan holda ular tomonidan bilimlarning puxta o'zlashtirilishi uchun kerakli imkoniyatlarni yaratish;

- axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalari o'quvchini har tomonlama rivojlanishini motivatsiyalash va faollashtirish;

- axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalari asosida ta'lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlari mantiqiyli va emotsionalligini oshirish.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim tizimining samaradorligi quyidagi ikki asosiy omil bilan aniqlanadi:

Tatbiq etilayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalarining sifati;

Axborot texnologiyalarining tarkibiy qismi hisoblangan zamonaviy ma'lumotlar.[2,98]

Ta'lim muassasalarida komputerli o'yin dasturlaridan foydalanish o'quvchilarda bir qancha pedagogik-psixologik funksiyalarni amalga oshiradi va shakllantiradi:

mustaqil harakat qilish imkonini beradi; obrazli tasavvurlash va fikrlash rivojlanadi; ranglarni ajrata olish imkoniyatini yaratadi; bilim olishga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi; o'z qobiliyati va iqtidorini namoyish qilish imkonini beradi; muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantiradi; insonlar bilan o'zaro munosabatda bo'lishni o'rgatadi; o'z-o'zini nazorat qilishni shakllantiradi; hamkorlik qilish usullarini ishlab chiqish imkonini beradi; charchoq va quvvatsizlikni bartaraf etadi; nutq madaniyati va fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi; harakatchanlik qobiliyati oshadi [3,98]

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi.

Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir o'quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish o'quvchi uchun qiziqarli mashg'ulotga aylanadi. Interfaol usullar qo'llanilganda o'quvchilar o'qituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalariga ega bo'ladilar. O'quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba-sinovlar o'tkazish asosida o'zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta'lim jarayoni qatnashchilari kichik guruhlariga bo'lingan holda ishlashadi. O'quv topshiriqlari alohida bir o'quvchiga emas, balki kichik guruhning barcha a'zolariga beriladi. Mikrogruphlarning har bir a'zosi topshiriqni bajarishda o'z hissasini qo'shishga

harakat qiladi. Bu holat o'quvchilarda jamoa tuyg'usini shakllantiradi va ularning tashabbuskorligini orttiradi.[4,1151]

XULOSA

Xulosa qilib aytganda , axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish asosida boshlang'ich sinf ta'lim tizimi samaradorligini oshirish uchun elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish, takomillashtirish va ta'lim jarayoniga joriy etish maqsadida komputerli nashrlar, virtual laboratoriya, ijodiy ishlanmalar, virtual sayohatlar va multimediali dasturlar yaratilmoqdaki, ular multimediali va internet o'qitish texnologiyalaridan foydalanish imkonini beradi. Ta'limda zamonaviy axborot hamda pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchi eshitish, ko'rish, ko'rganlari asosida mustaqil fikrlash qiziquvchanlik, odob-ahloq, ijodkorlik, muloqot va estetik qobiliyatlarni rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi PQ-231-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 25.06.2024-y., 07/24/231/0445-son).
<http://lex.uz/docs/-5239538>
2. https://www.researchgate.net/publication/370538206_Umumiy_o'rta_ta'lim_maktablarida_axborot_tehnologiyalaridan_foydalanishning_samaradorligi
3. Abdiyev Sh. Ta'lim sifat samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalarining o'rni. Uslubiy ko'rsatma. - VXTXQTMOI, Samarqand, 2015 -yil.
4. G'ulomov S. Axborot tizimlari va texnologiyalari -T.: "Shark", 2000 -y

HOZIRGI KUNDA YOSHLARNING INGLIZ TILI O'RGANISHIDAGI MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMI

Scientific supervisor: Saliyeva Ziroat Zokirovna

Rahmonova Anora Asqarovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

Ingliz tili fakulteti

Xorijiy til va adabiyot yo'nalishi

2-kurs, 2306-guruh

raxmonova0808@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14391993>

Annotatsiya. *Ingliz tilini o'rganish yoshlar o'rtasida juda ham ommalashib bormoqda. Bu esa ularning til o'rganish qiziqishlarini va ishtiyoqlarini yanada oshirmoqda. Bu yoshlarning o'rganish qobiliyatiga va yurtimizga tashrif buyurgan turistlar bilan muloqot qilishga yordam beradi. Lekin, ular o'rganish jarayonida duch keladigan ba'zi xatolar va muammolar ularning fikrlari o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur maqolada ingliz tilini o'rganayotgan yosh o'quvchilar duch keladigan xatolar, muammolar va yechimlar tahlilini o'tkazamiz.*

Kalit so'zlar: *til o'rganish, muloqot qilish, xatolar, muammolar, yechimlar.*

KIRISH. Bugungi kunda yoshlar o'rtasida xorijiy tillarga bo'lgan qiziqishlar va ularni puxta egallash kundan kunga rivojlanib bormoqda. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, boshqa tillar qatorida ingliz tiliga bo'lgan talab ham juda yoqori.

Ammo o'rganish jarayonida yo'l qo'yadigan ba'zi xatolar tufayli o'quvchilarning o'rganish ishtiyoqini pasayishiga va ularning qiziqishi ham tezda yo'qolib qolishiga sabab bo'lyapti. Taxminan 3-4 yildan beri maktabni bitirgan o'quvchilardan universitet yoki institutga kirish uchun B2 va C1 darajadagi IELTS, CEFR va shunga o'xshash sertifikatlar talab etilmoqda, shuning uchun ham 10-11-sinflarga ingliz tilini qisqa vaqt ichida o'rganish dolzarb muammolardan biriga aylandi.

Ingliz tilini O'rganishdagi Muammolar

Yoshlarning eng katta muammolaridan biri shundaki, bu yoshdagi o'quvchilar ingliz tilini tezroq o'rganishni ko'zlaydilar. Nimagaki, ular ma'lum bir maqsad asosida til o'rganadilar, masalan ayniqsa o'g'il bolalar IELTS olib boshqa davlatga borish yoki faqat o'qishga kirish uchun ham sertifikat olishni maqsad qiladilar. Bundan tashqari, ko'proq yangi so'zlarni yodlash va ularni so'zlashuvda qo'llay olish, ingliz tilida gapirishda grammatik xatolarga duch kelish, gap tuzish jarayonida o'tgan, hozirgi va kelasi zamonlarni to'g'ri qo'llay olish ham bir muammodir. Hozirgi kunda ingliz tili kurslari ko'p ochilganligi sababli deyarli barcha o'quvchilar o'sha yerga borib ingliz tilini o'rganadilar.

Shuning uchun, guruh asosida til o'rgatish ularning gapirish mahoratini tezroq o'stirishda yaxshi foyda beradi. Biroq xorijiy tillarni guruhlarda o'rganish davomida ajratilgan vaqtning ba'zida barcha o'quvchilar bilan ham ishlashga yetmasligi, dars yuzasidan berilgan axborotlarning barchaga birday tushunarli bo'lmasligi kabi muammolarga duch kelishi ham mumkin.[1, 2-bet].

Nafaqat ingliz tilini balki barcha xorijiy tillarni o'qituvchi bilan individual o'tish, mavzuni yaxshi tushunishiga, bilmaganini uyalmasdan yoki qo'rqmasdan so'rash orqali o'quvchi tilni oson egallashga imkon yaratib beradi. Lekin, so'zlashish mahorati tez rivojlanmasligi mumkin. Bu borada Toni Robins "Eng yaxshi usul va qoidalar ham muvaffaqiyatning atiga 20 foizini tashkil etadi, qolgan 80 foizi inson psixologiyasiga bog'liqdir" deb aytadi [2, 73-bet].

O'ziga Bo'lgan Ishonchsizlik

Ma'lumki, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchsizligi tufayli odamlar oldida muloqot qilishda uyaladilar, fikrlarini to'liq bayon qilib berolmaydilar va xato qilib qo'yishdan qo'rqadilar. Insonning o'ziga bo'lgan ishonchi har doim yangi narsalarni tez o'rganishga bo'lgan qiziqishini hamda qo'rqmasligini oldini oladi. Har bir ishning o'ziga yarasha qiyinchiligi, muammosi bo'lganidek yechimi ham mavjud. Bular misol bo'la oladi:

O'yinlar Orqali O'rgatish

O'yinlar o'quvchilarni ko'proq jalb qiladigan faoliyat turidir. O'yinlar ta'lim va o'rganishda ham juda muhim rol o'ynaydi. Talabalar bilan sinflarda o'ynash mumkin bo'lgan ko'plab o'quv o'yinlari mavjud. O'yinlar so'z boyligini oshirishga yordam beradi. Har xil turdagi jumalarda yetishmayotgan so'zni joylashtirish o'yini mavjud. Bu so'z boyligini juda ko'p shakllantiradi. Talabalar so'zlarning turlarini va ularning ma'nosini va ularning gapda joylashishini tushunishadi. Ingliz tilini o'rganish jarayonida o'qituvchilar sinfda o'yin o'ynash uchun foydalanishlari kerak [3].

Yana bir yechimlardan biri bu inglizcha qo'shiqlar yoki podkastlar tinglashdir, chunki eshitish orqali so'z boyligi oshadi, yangi so'zlarning qanday talaffuz qilishni o'rganadilar. Va shuningdek, ko'proq inglizcha kinolar, multfilmlar ko'rish, yangiliklar, maqolalar, gazeta, jurnal va kitoblarni inglizcha o'qish ham so'zlashuvga yordam beradi.

O'z Ustida Ishlash

Bir tilni o'rganish uchun avvalo inson o'z ustida qattiq ishlashni, doimiy ravishda mashq qilib borishni kun tartibiga eng asosiy vazifa sifatida belgilashlari talab etiladi va dangasalikni bir chetda surib qo'yishlariga to'g'ri keladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ingliz tilini o'rganish nafaqat insonning o'zi uchun balki kelajakda ham farzandlari uchun muhim rol o'ynaydi. Kelajakda ham har kim o'z kasbining yetuk mutaxassisi bo'lishida nafaqat ingliz tili balki boshqa tillarni o'rganish ham juda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, har bir ishning o'ziga yarasha qiyinchiligi va muammosi mavjud, lekin ingliz tilini o'rganish jarayonida bularga duch kelmaslik uchun biroz mas'uliyatli bo'lish, o'z ustida doimiy ravishda ishlash, dangasalik qilmaslik va o'ziga bo'lgan ishonchi kuchli bo'lishi eng asosiysi hech qachon taslim bo'lmaslik lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. F.M. Muhammadjonov. "O'rta maktab o'quvchilarining ingliz tilini o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklar".
2. T. Robins. "Maqsadga qanday erishiladi" 2013.
3. M. Siddiqova. "Ingliz tilini o'rganishdagi muammolar va yechimlar".

ТУРКИСТОНДА ЯГОНА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ВА СУВ СОЛИҒИНИНГ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИ

Малохат Рохаталиевна Умирзакова

*“Тарих” кафедраси докторанти,
Тарих факултети НамДУ*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14747915>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Туркистонда совет ҳокимияти томонидан олиб борилган солиқ сиёсати, қишлоқ хўжалигидаги оғир иқтисодий аҳвол, қишлоқ хўжалигини тиклашда Ягона қишлоқ хўжалиги солиғи ҳамда ирригация соҳасини йўлга қўйишда Сув солиғини жорий этилиши, областлардан ундирилиши архив манбаларига асосланган ҳолда ёритилган.

***Калит сўзлар:** Туркистон, совет ҳокимияти, солиқ сиёсати, Ягона қишлоқ хўжалик солиғи, Сув солиғи, рубль.*

Малохат Рохаталиевна Умирзакова,

*Докторант кафедры «История», факультет истории, НамГУ
Введение Единого сельскохозяйственного и водного налога в Туркестане*

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещается налоговая политика, проводимая Советским правительством в Туркестане, тяжелое экономическое положение в сельском хозяйстве, введение Единого сельскохозяйственного налога при восстановлении сельского хозяйства и введение Водного налога при создании ирригационной отрасли и сбор данного налога по областям на основе архивных источников.

***Ключевые слова:** Туркестан, Советская власть, налоговая политика, Единый сельскохозяйственный налог, Водный налог, рубль.*

Maloxat R. Umirzakova,

Doctoral student of the “History” department, faculty of History, Namangan state university

IMPLEMENTATION OF UNIFIED AGRICULTURE AND WATER TAX IN TURKESTAN

ABSTRACT

This article highlights the tax policy pursued by the Soviet government in Turkestan, the difficult economic situation in agriculture, the introduction of the Unified Agricultural

Tax during the restoration of agriculture, and the introduction of the Water Tax during the creation of the irrigation industry.

Key words: *Turkestan, Soviet power, tax policy, Unified Agricultural Tax, Water Tax, ruble.*

Туркистон да Ягона қишлоқ хўжалиги ва Сув солиғи

Долзарблиги. Ҳар қандай давлат тараққиёти ва иқтисодиётининг шаклланишини солиқ сиёсатисиз тасаввур этиш қийин. Мазкур мақолада Россия ва Туркистон муносабатлари Марказ манфаатларига йўналтирилиши давомида иқтисодий соҳада тўла назорат қилишга уриниш, қишлоқ хўжалигининг издан чиқиши, Туркистон АССРда Қишлоқ хўжалиги солиғи ҳамда ирригация соҳасини тиклашда Сув солиғини жорий этилиши баён этилади.

Методлар. Мавзуни очиб беришда тарих фанининг хос методларидан қиёсий-таҳлил, манбалар таҳлили, фанлараро методлардан фойдаланилди. Шу билан бирга тарихийлик, даврийлик ва холислик тамойили асосида мавзуни ёритиб беришга ҳаракат қилинди.

Натижа. Туркистонда янги иқтисодий сиёсатга ўтилиши билан қишлоқ хўжалигида турли хил солиқлар жорий этила бошланди. Масалан, совет ҳокимияти Туркистонда очлик ва вайронагарчиликка қарши курашда муҳим тадбирлардан бири сифатида қишлоқ хўжалигида 1918 йил охиридан от-улов ва меҳнат мажбуриятини жорий этди¹. Мавжуд тарихий маълумотларга кўра, меҳнат мажбурияти асосида олиб борилган озиқ-овқат тақсимотида ҳам совет ҳокимияти мутасаддилари масжидларни қуриб олиб, уларга нисбатан милтиқни ўқталиб, ўн минглаб деҳқонларни ариқ тозалаш, йўللарни таъмирлашга олиб чиққанликлари ҳақида маълумотлар учрайди². Бундан ташқари, қишлоқ хўжалигида аҳоли экинларига ҳашоратлар етказётган зарарни бартараф этиш учун, чигиртка (зараридан)дан тозалаш каби меҳнат мажбуриятларини ҳам бажарганлар. Бунинг учун биргина қарорнинг ўзи кифоя эди. Шундай қарорлардан яна бири Туркистон МИҚ ва ХКС томонидан қишлоқ хўжалигининг ирригация ишларида меҳнат мажбуриятлари ва уни пул шакли билан алмаштириш мумкинлиги, меҳнат қилиш мажбуриятларини тақсимлаш ва фойдаланиш мазмунида 1924 йил 26 апрелда қабул қилинган қарор бўлиб, унга кўра:

-1923-1924 хўжалик йилида қишлоқ аҳолисидан ирригация ишларида фойдаланишда меҳнат мажбуриятлари тарзидаги солиқларга жалб этиш;

-меҳнат мажбуриятлари тарзидаги солиқларни ўташда от-улов билан иш қуни, ишлаб бериш, ирригацияда топшириладиган ашёлар сони Иссиқлик электр станциялари (ИЭС) томонидан белгиланиши;

-меҳнат мажбуриятлари тарзидаги солиқларга асосий қувурларни, тақсим ва ташламаларни тозалаш, таъмирлаш ва ариқларни мустаҳкамлаш, аҳолига қаршли

¹ Самарқанд тарихи. –Тошкент.: Фан, II- том, 1971. -Б. 54.

² Голованов А.Бумеранг//Звезда Востока.1991.-№4.-С.84.

бўлган қурилиш материалларни тузатиш, ариқ бошидаги сувни назорат қилиш кабилар белгиланди ³.

Сув хўжалиги бошқармаси (СХБ) ирригация тизимидаги меҳнат ва от-улов мажбурияти тарзидаги солиқларни пул кўринишида тўланишини назорат қилиши белгиланган. Махсус комиссия йиғилган пулларни Сув хўжалиги депозитига туширган. Меҳнат ва от-улов каби мажбуриятларни бажаришдан бош тортганлар эса РСФСР ЖК 79- моддасига кўра жиноий жавобгарликка тортилиши ҳам белгилаб қўйилган⁴.

Меҳнат ва от-улов мажбурияти солиғини қанча миқдорда ундирилиши олдиндан режалаштирилган бўлса-да, амалда солиқ тўловчиларнинг рўйхати мутлақо тузилмаганлиги ва солиқни ундириш ишларини яна қайтадан бошлаш зарурати келиб чиққан. Солиқ ҳисобини чиқариш, солиққа тортиш билан боғлиқ жараёнлар ҳужжатларда кўзда тутилгандек ташкил этилмаган, аксинча, “узук-юлук”, кўр-кўрона олиб борилган⁵.

1923 йил 13 июнда Туркистон АССР МИҚ ва ХКС томонидан Ягона қишлоқ хўжалиги солиғи тўғрисида 21 банддан иборат бўлган декрет қабул қилинди⁶. Мазкур декретга мувофиқ, 1924 йил 27 августда айрим жойларни чорвадор ҳудудлар деб топиш тўғрисида қарор қабул қилинди⁷.

Мазкур қарорга кўра суғориладиган ерларни тўққиз тоифага ажратиб, ундириладиган солиқлар миқдори ишлаб чиқилди. Пахта ва қизилча экилган майдонлар, болалар интернатларида уларнинг меҳнати билан ишлов берилган майдонлар, 1920-1922 йиллар мавсумида суви қочган ерлар Ягона қишлоқ хўжалик солиғининг 10 фоизидан озод этилган ⁸. Табиий офатлар туфайли Ягона қишлоқ хўжалик солиғини камайтириш ёки тўла озод қилиш ҳолатлари ҳам кўзда тутилди. Мазкур қарорда милиция ходимларининг оила аъзолари, Қизил армия сафида хизмат қилаётганларнинг оилалари (экин майдонларнинг $\frac{3}{4}$ қисми ҳисобидан- *диссертант*) ҳамда ногиронлар учун имтиёзлар берилди⁹.

Пахтачиликни ривожлантирида сувдан тўғри фойдаланиш учун 1921 йилнинг феврилида Туркистонда “Сув тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. 1921 йил 28 феврилида “Туркистон АССРда сув иншоотларидан фойдаланганлик учун тўловлар” тўғрисида декрет қабул қилинди. Туркистон сув хўжалиги бошқармаси (СХБ)¹⁰

³ Сборник декретов, постановлений и распоряжений правительств ТАСССР за 1924 г. январь-февраль, март-апрель. Издательство: Комиссариат Юстиции ТАСССР, 1924.-С.16.

⁴ Сборник декретов, постановлений и распоряжений правительства ТАСССР за 1924 г. январь-февраль, март-апрель. Издательство: Комиссариат Юстиции ТАСССР.-С.17,18.

⁵ Ўз МА, Р-37-фонд, 1-рўйхат, 1326-иш, 19 –варақ.

⁶ Сборник важнейших декретов, постановлений и распоряжений правительств ТАСССР 1917-1923гг. – Ташкент.: Комиссии СНК, 1923. –С. 233.

⁷ Сборник декретов, постановлений и распоряжений правительств ТАСССР за 1924 год. –Ташкент.: Комиссии СНК, 1924.-С. 34-35.

⁸ Сборник важнейших декретов, постановлений и распоряжений правительств ТАСССР. 1917- 1923гг. Ташкент.: Комиссии СНК, 1923.-С.235, 236.

⁹ Сборник важнейших декретов, постановлений и распоряжений правительств ТАСССР. 1917- 1923гг. Ташкент.: Комиссии СНК, 1923. – С.235, 236.

¹⁰ Сув хўжалиги бошқармаси-1918 yil 17 iyunda Turkiston XKS qarori bilan Respublika suv xo'jaligi boshqarmasi ("Turkvodhoz") tuzilib, uning boshlig'i etib M.V.Rykunov tayinlangan. "Turkvodhoz" dastlab mavjud sug'orish tizimlarini, loyqalangan kanallarni, eskirgan sug'orish inshootlarini saqlash, kanal va inshootlardan foydalanishni tashkil etish, suvdan foydalanish qoidalarini ishlab chiqish bilan shug'ullangan. 1919-yil avgust oyida Turkiston MIQ dekreti bilan "Turkiston Respublikasida suvdan foydalanishning vaqtinchalik qoidalari"ni tasdiqladi. 1924 yil 15 noyabrda M.V.Rykunov boshchiligidagi Sredazvodhoz(O'rta Osiyo Suvxo'jaligi) tashkil etildi/https://ru.wikipedia.

ҳамда Туркистон меҳнат ва мудофаа бўлими Марказий ижроия кўмитасининг раҳбарлигида, 1923 йилнинг якунига қадар Ўрта Осиё хўжалик банкининг ирригация жамғармасига 750.000 рубль “Сув солиғи”ни¹¹ ўтказиб беришга қарор қилди. Мазкур солиқнинг 30 фоизи, яъни 225 000 рубль Сирдарё облаstdидан, 28 фоизи-210 000 рубль Самарқанд облаstdидан, 18 фоизи-135 000 рубль Ёттисув облаstdидан, 17 фоизи-127 000 рубль Фарғона облаstdидан, 2 фоизи- 15 000 рубль Амударё ҳамда 5 фоизи-38 000 рубль Туркман облаstdидан 1923 йилнинг 15 май кунидан кечиктирмасдан йиғиб олиш кўзда тутилди¹². 1924 йилнинг 1 октябрга қадар сув солиғи ҳисобидан Туркистон АССР Молия ишлари комиссарлигининг қишлоқ хўжалик банкига жами 400.000 рубль атрофидаги маблағлари ирригация тармоқларини тиклашга ўтказиб берилди¹³. Мазкур декрет остида сувдан фойдаланувчи аҳолига ҳам “Сув солиғи” жорий этилди.

Хулоса. Солиқ турларининг қисқартирилиши ҳамда Ягона қишлоқ хўжалик солиғини амалда жорий этилиши, аҳоли манфаатларига эмас, балки солиқ миқдорини оширишга хизмат қилди. Ирригация соҳасини тиклашда Сув солиғини областлардан тақсимот асосида ундириш, экин майдонлари кенгайтириш, ариқларни тозалаш, от-улов каби меҳнат мажбуриятларига жамoa бўлиб сафарбарликка оид мурожаат, даъват ва рағбатлантиришлар Марказ талабларини бажариш мақсадида олиб борилган.

Сноски/ Иқтибослар/References:

1. Самарқанд тарихи. –Тошкент: Фан, II том, 1971.(История Самарканда.1971 г.)
2. Голованов А.Бумеранг//Звезда Востока.1991.-№4.
3. Гулямов С.Г. Создание предпосылок социализма в сельском хозяйстве Узбекистана.-Ташкент.: Фан, 1972.
- 3.Сборник декретов, постановлений и распоряжений правительства ТСССР за 1924 г. январь-февраль, март-апрель.Издательство: Комиссариат Юстиции ТАССР,1924.
- 4.Ўз МА, Р-37-фонд,1-рўйхат, 1326-иш,19 –варақ. (NA RUZ.R.37-f.)
- 5.Сборник важнейших декретов, постановлений и распоряжений правительство ТАССР 1917-1923гг. –Ташкент.:Комиссии СНК,1923.

¹¹ Сув солиғи-сув иншоотлари ва тармоқларидан фойдаланувчи саноат корхоналари, сунъий сугориладиган ер эгаларидан сувдан фойдаланганлик учун ундирилган. БМИҚ ва ХКС 1922 йил 8 майда қарори остида ТАССР ХКС томонидан 1922 йил 1 октябрдан амалга жорий этилган.Сув солиғини тўлаш ва ундириш тартиби ТАССР Молия ишлари халқ комиссарлиги кўрсатмаси асосида ХКС томонидан белгиланган.1922-1923 йил учун 750 000 рубль олтин ҳисобида белгиланган. Қаранг: Сборник декретов, постановлений и распоряжений Правительства ТАССР за 1923 г.-Ташкент.:Изд. НКЮ ТАССР.-С.229; Воскобойников Э., Зевелев А. Турккомиссия ВЦИКа и СНК РСФСР и Туркбюро ЦК РКП(б) в борьбе за укрепление советской власти в Туркестане.-Ташкент.: Государственное издательство Узбекской ССР, 1951.-С.183.

¹²Сборник важнейших декретов, постановлений и распоряжений Правительства ТАССР за 1922 г.-Ташкент: Комиссии СНК, 1922.-С.229, 230.

¹³ Гулямов С.Г. Создание предпосылок социализма в сельском хозяйстве Узбекистана.-Ташкент.: Фан, 1972.-С.59.

OLIY TA'LIMDA TYUTORLIK FAOLIYATINING MUHIM AHAMIYATI

Nasiba Ramazanova Kadambayevna

Urganch davlat universiteti ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti tyutori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14748020>

Annotatsiya – Ushbu maqolada tyutorlik faoliyatining nechog'lik muhimligi, uning faoliyatining maqsadi va vazifalari, bo'lajak o'qituvchilarni tyutorlik faoliyatiga tayorlashning bosqichlari haqida ilmiy fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar – ta'lim, tizim, faoliyat, tyutor, konsepsiya, talaba, o'quv ishi, o'quv reja, seminar, loyiha, muloqot.

Ma'lumki, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovichning 2019-yil 8-oktyabrdagi – O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PF5847 – sonli Farmoni imzolandi. “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da – oliy ta'lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, fan sohalari bo'yicha professor o'qituvchilarning kasbiy muloqot maydonchalarini yaratish, ta'lim sifatini ta'minlash jarayoniga talabalarni keng jalb etish hamda “tyutorlik” tashkiliy-metodik yordam tizimini joriy etish orqali talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirish belgilab qo'yilgan. Qaror ijrosini ta'minlash maqsadida bir qancha tizimli yangilik va o'zgartirishlar shakllantirildi. Ular qatorida 2021 yil 1-sentabrdan boshlab talabalar bilan ishlash bo'yicha “guruh murabbiyi” instituti bekor qilinib, o'rniga talabalar bilan ishlaydigan “tyutorlar” amaliyoti yo'lga qo'yildi. 2021-yil 9-sentyabrda Vazirlar Mahkamasining “Respublika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni turar joy bilan qamrab olish darajasini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 563-son qarorining qabul qilinishi ham talaba-yoshlarimizga yaratilayotgan sharoitlarni yanada takomillashtirishga qaratildi. Qarorda – talabalarni arzon, ammo barcha qulayliklarga ega turar-joy bilan ta'minlash; talabalarga tarkibi va xavfsizlik sifati kafolatlangan – sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini arzon narxlarda yetkazib berish; bakalavriatning 1-3-kurslari doirasida har 120-150 nafar talabaga 1 ta shtat birligi hisobida «tyutor» lavozimini tayinlash kabi – oliy ta'limda uzoq vaqtdan beri loyihalashtirib kelingan qator tizimli qulaylik va imkoniyatlar belgilandi.

«Tyutor» yangi atamasi nutqimizga ingliz tilidan o'zlashgan bo'lib, u ustoz va murabbiy vazifasini bajaruvchi shaxs ma'nosini ifodalaydi. Tyutor lavozimi 2021-yil 1-sentyabrdan boshlab talabalar bilan ishlash bo'yicha “guruh murabbiyi” instituti bekor qilingach, uning o'rniga talaba-yoshlar bilan ishlovchilar – tyutorlar sifatida tashkil etildi. Mazkur lavozim egasi, tom ma'noda, talabani o'qitish tizimi bilan uzviy bog'lanishini ta'minlovchi; talabada o'quv jarayoni davomida o'z salohiyatini namoyon qilish, o'zini, o'zligini, intilishu dunyoqarashini teran anglash, o'z faoliyatini ongli ravishda nazorat qilish, xatti-harakatlarini tizimli boshqarish borasida to'g'ri qarorlar qabul

qila olish malaka va ko'nikmalarini rivojlantiruvchi shaxs sanaladi. U talabaga har bir faoliyat va harakatlarining oqibatlarini ongli ravishda anglashga, hayotda o'z orzulari ro'yobini ta'minlash yo'llarini topishga ko'maklashadi. Tyutorning faoliyati samarasi talabaning o'qib o'rganishga bo'lgan ichki intilishi kuchayishi va ta'limning samarali jarayonga aylanishi bilan o'lchanadi. Tom ma'noda, oliy ta'lim tizimida ta'limtarbiya jarayonining samaradorligi «professor-o'qituvchi – talaba – tyutor» hamkorligida ta'minlanadi.

Tabiiyki, tyutor lavozimini egallagan oliy ma'lumotli shaxs, ya'ni murabbiy, ustoz, talaba ta'lim olayotgan soha mutaxassisi sifatida pedagogik, psixologik, etik, estetik jihatdan barkamol, o'zligini anglagan, dunyoqarashi keng, sog'lom fikrli, intellektual salohiyatli bo'lishi lozim. Shuning uchun ham tyutorning oylik ish haqi o'qituvchi-stajyorning bazaviy lavozim maoshiga tenglashtirilgan. Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy va ahloqiy-tarbiya, o'quv va o'quv-uslubiy hamda ilm-fan, innovasion va ilmiy-tadqiqot yo'nalishlarida faoliyat olib borishi mo'ljallangan tyutorlar faoliyati dunyo ta'lim tizimi uchun yangilik emas. Manbalarga ko'ra, tyutorlik faoliyatini yo'lga qo'yish dastlab oila bolalariga uylarida xususiy ta'lim berish jarayonida shakllangan va rivojlangan. Keyinchalik bu ommaviy ta'lim tizimiga ko'chgan. Jumladan, qadimgi Yunonistonda ham asosiy ta'lim jarayoniga yordamchi sifatida tyutorlar faoliyati yo'lga qo'yilgan edi. Hozirda dunyoning ko'plab rivojlangan mamlakatlarida tyutorlik xizmatidan foydalaniladi. Hatto ular Yaponiya, Germaniya, Angliya, Fransiya, Finlandiya, Koreya, Rossiya kabi o'nlab mamlakatlarda maxsus o'qitiladi, tyutorlar tahsil yakunida diplom olishadi. Masalan, Germaniya, Koreya, Rossiya mamlakatlarida pedagog-xodimlar tayyorlash sohasiga ixtisoslashtirilgan oliygohlarda bakalavr va magistratura bo'yicha maxsus tyutorlik kurslari mavjud. Sivilizatsiya erishgan yurtlarda tyutorlik markazlari va assosiasiyalar faoliyat yuritishini kuzatishimiz mumkin.

Tyutorning lavozim vazifasi asosida boshqa odam(ta'lim oluvchi)ga o'qishni samarali va qiziqarli jarayonga aylantirishga yordam berish mo'ljali turadi. Tyutor bu mo'ljalni ro'yobga chiqarish uchun ham butun guruh bilan, ham individual tarzda ishlashi kerak bo'ladi. **Oliy ta'limda tyutorlar quyidagi lavozim vazifalarini tizimli reja asosida olib boradilar:**

ma'ruzachi tomonidan o'qitilayotgan fanni o'zlashtirishda ta'lim oluvchilarga yordam berish va shu orqali dunyoqarashi endi shakllanayotgan talabani muntazam ilm o'rganishga odatlantirish; talabaning o'qishi va kundalik hayoti o'rtasida muvozanat o'rnatilishini ta'minlash;

talabalarga vaqtini menejment qilish masalalarida ta'sir ko'rsatish; talaba tanlagan soha ilmiga oid qiziqarli, ta'sirli ma'lumotlarga urg'u berish, tanlagan sohasi, kasbiga muhabbat tuyg'ularini tarbiyalash;

talabaning kuchli taraflarini, ichki (yashirin) qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga ko'maklashish; talabani o'z kamchiliklari ustida ishlashga o'rgatish; talabalarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishga ko'maklash;

talabalarni Vatanga, el-yurtga, milliy qadriyatlarimizga muhabbat ruhida tarbiyalash; talabalarni turli ilmiy to'garaklarga jalb etish va h.k.

Belgilangan vazifalar tyutorlarimizdan yuksak saviya va muntazam mehnatni talab etadi. Oliy ta'lim tizimida tyutorlar faoliyatini yo'lga qo'yish, ularni lavozimga tayinlash bo'yicha tyutorlar oldiga qo'yilgan bir qancha talablar mavjud. Ular quyidagilardan tashkil topgan.

- a) Tyutorlar oliy ma'lumotga ega bo'lishi (ilmiy daraja va ilmiy unvonga ega shaxslarga afzalliklar beriladi);**
- b) 25 yoshdan kichik, 55 yoshdan (ayollar uchun 50 yosh) katta bo'lmasligi;**
- c) Pedagogik va psixologik, o'quv-tarbiyaviy, o'quv-uslubiy, ta'lim tizimida boshqaruv faoliyati bilan shug'ullangan, yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda 2 yildan kam bo'lmagan (2 yildan ko'p bo'lganlarga ustuvorlik beriladi) mehnat stajiga ega bo'lishi;**
- d) Qonunchilik hujjatlariga muvofiq ta'lim berish huquqidan mahrum etilmagan bo'lishi;**
- e) Namunaviy shaxsiy fazilatlariga – intellekt, madaniyatli, ijodiy, xushmuomalalik, vatanparvarlik va tashabbuskorlik qobiliyatlariga ega bo'lishi, mas'uliyat hissi, mustaqil ish tutish xususiyatlariga ega bo'lishi zarur.**

Tyutorlikka nomzodlar Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha prorektor tomonidan tajribali, talabalar orasida katta hurmat va e'tibor qozongan, ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar uslubiyati va amaliyotini chuqur anglab yetgan, pedagogik va psixologik bilim va tajribaga ega bo'lgan professor-o'qituvchi va boshqa xodimlar orasidan tanlanib, universitetga ishga qabul qilish bo'yicha komissiyaga taqdim etiladi. Ishga qabul qilish komissiya xulosasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan amalga oshiriladi. Tyutorlik faoliyatining markazida talaba turadi. Bu jarayon muayyan shaxsning shaxsiy ehtiyojlari, maqsadlari va sharoitlarini unumli tashkil etish va ta'minlashni o'z ichiga qamrab oladi. Samarali tyutorlik jarayoni aniq yo'nalishlarga va talabalarning ehtiyojlarini qondirish uchun vaqt o'tishi bilan doimiy ravishda tuziladigan va moslanadigan rejaga ega bo'lishlikni talab qiladi. Bir so'z bilan ta'kidlaganda, tyutorlik talabaning o'sishi va rivojlanishiga qaratilgan o'quv hamkorligidir.

O'qituvchilar va tyutorlarning egallagan o'rni bir biridan farq qilsada, talabalarning ta'lim olish jarayonida ikkisi ham birdek muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilar – o'quv rejasini ishlab chiqish, darslarni o'tkazish va talabalar faoliyatini baholash uchun mas'uldirlar. O'qituvchilar ham xuddi tyutorlardek o'z o'quvchilari bilan individual aloqa o'rnatadilar, lekin ularning ishi asosan ma'ruzalar va mashg'ulotlar orqali bir guruh o'quvchilar uchun kursni belgilashdan iborat. Tyutorlar – tyutor sifatida ular kursni boshidan mutloq o'zgartirib tashkillashmaydi. Buning o'rniga, tyutorlar o'quvchilarni o'qituvchi bergan yo'nalish bo'yicha yo'naltiradi. Talabaga ta'lim olish, darslarni o'zlashtirish va o'qishlarini boshqarishda yordam beradi. Demak, tyutorlar talabalarni qo'llab-quvvatlash orqali o'z kutgan natijalariga erishishlari mumkin. Tyutor har bir talabaga ularning oliygohdagi tahsili davomida yelkadosh malahatchi, ustoz bo'lishi zarur. Xalqimiz topib e'tirof etganidek, ota-ona farzandni dunyoga keltiruvchi va unga shu dunyo mo'jizalarini ko'rsatuvchi zotlar bo'lsa, ustoz uni fikran ulug'likka eltuvchi, komillik sari yetaklovchi va shu asnoda ikki dunyo saodatidan bahramand etguvchi zotdir.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi - O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF 5847 son Farmoni//lex.uz

2. Davlat oliy ta’lim muassasalarida tyutorlik faoliyatini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi “Namunaviy nizom”.

3. Ковалева Т. М. О деятельности тьютора в современном образовательном учреждении // Организация тьюторского сопровождения в образовательном учреждении: содержание, нормирование и стандартизация деятельности тьютора: материалы Всероссийского научно-метод. семинара (Москва, 18–19 мая 2009 г.). М.: АПКиППРО, 2009. 188 с.

4. Елькина О. Ю. Теоретическая модель подготовки будущего учителя к формированию продуктивного опыта младших школьников // Вестник Томского гос. пед. (ТДПУ axborotnomasi). 2007. Вып. 7 (70). С. 23–27.

5. Muhammadovna, O. R. N. (2022). TALABA SHAXSINI INDIVIDUAL RIVOJLANTIRISHDA TYUTORLIK FAOLIYATINING ASOSIY KONSEPTSIYALARI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 144-149.

IMPROVING COTTON GINNING MACHINES: ADVANCES, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS

Akramjanov Dilmurod

senior teacher, Namangan Textile Industry Institute, Namangan, Uzbekistan

Yusupov Murodjon

bachelor student of Namangan Textile Industry Institute, Namangan, Uzbekistan

Abstract

Cotton ginning, the process of separating cotton fibers from their seeds, is pivotal to the textile industry. Modern ginning technology faces challenges such as fiber damage, energy inefficiency, and environmental concerns. This article reviews recent advancements in cotton ginning machines, focusing on innovations that enhance efficiency, minimize fiber damage, and optimize energy use. We explore the integration of automation, material science, and sensor technology in modern ginning processes, offering insights into future research and development pathways.

Introduction

Cotton ginning has been a cornerstone of the textile industry since the invention of Eli Whitney's gin in 1793. While early models revolutionized cotton processing, they often damaged fibers and consumed significant energy. With the growing global demand for high-quality cotton and sustainable production methods, there is an urgent need to improve ginning technologies. This article examines current trends and innovations aimed at addressing these challenges.

Challenges in Traditional Cotton Ginning

1. **Fiber Damage:** Traditional saw gins can lead to fiber breakage and reduced staple length, adversely affecting yarn quality.
2. **Seed Coat Fragments:** Ineffective separation leads to contamination in the cotton, reducing market value.
3. **Energy Consumption:** Ginning machines are energy-intensive, contributing to higher operational costs and carbon footprints.
4. **Labor Dependence:** Manual monitoring and adjustments reduce operational efficiency and scalability.

Recent Advancements in Cotton Ginning

1. Automation and Robotics

- **Automated Feed Control:** Smart gins equipped with sensors regulate the flow of raw cotton to maintain optimal ginning speeds, reducing fiber damage.
- **Robotic Maintenance Systems:** Self-cleaning and diagnostic tools improve machine uptime and reduce labor costs.

2. Material Innovations

- **Wear-Resistant Components:** Using advanced alloys and composites for saw teeth and brushes minimizes wear and ensures consistent performance.

- **Fiber-Friendly Designs:** Modified saw configurations and roller gins designed to reduce mechanical stress on fibers.

3. Sensor Technology

- **Real-Time Quality Monitoring:** Advanced optical and acoustic sensors analyze fiber properties during ginning, allowing dynamic adjustments.
- **Seed Detection Systems:** Infrared and ultrasonic sensors improve seed separation, reducing contamination.

4. Energy Efficiency

- **Variable Frequency Drives (VFDs):** VFDs optimize motor speed and torque, reducing energy consumption.
- **Renewable Energy Integration:** Solar and wind-powered gins offer sustainable alternatives for energy-intensive operations.

5. Environmental Considerations

- **Dust Control Systems:** Improved air filtration and dust collection systems minimize environmental impact and enhance workplace safety.
- **Water-Saving Techniques:** Innovations in humidification systems reduce water usage while maintaining fiber integrity.

Case Studies

1. Modernized Saw Gin

A study on a redesigned saw gin incorporating sensor-based feed control demonstrated a 15% reduction in fiber damage and a 10% increase in throughput compared to traditional designs.

2. Solar-Powered Gin in Rural India

Pilot projects using solar-powered roller gins showed significant cost savings and environmental benefits, particularly in off-grid regions.

Future Directions

1. **Artificial Intelligence (AI) in Ginning:** AI algorithms can predict optimal machine settings based on input cotton properties, further reducing waste and enhancing fiber quality.
2. **Blockchain for Supply Chain Transparency:** Integrating blockchain can ensure traceability of cotton from farm to factory, promoting ethical and sustainable practices.
3. **Advanced Materials:** Research into nanotechnology and bio-based composites could yield components with superior durability and environmental compatibility.
4. **Collaborative Robotics (Cobots):** Cobots can assist human operators in maintenance and quality checks, improving efficiency and safety.

Conclusion

The cotton ginning industry is on the cusp of transformation, driven by advancements in automation, materials, and sustainability. Addressing the challenges of fiber damage, energy inefficiency, and environmental impact requires a multidisciplinary approach. By integrating cutting-edge technologies, the future of cotton ginning promises enhanced productivity, higher quality output, and a reduced ecological footprint.

References

1. Smith, J. R., & Jones, A. L. (2023). "Automation in Cotton Ginning: A Review." *Journal of Textile Engineering*.
2. Zhao, H., et al. (2022). "Energy Efficiency Improvements in Agricultural Machinery." *Sustainable Agriculture Journal*.
3. United Nations (2023). "Sustainable Practices in Textile Manufacturing."
4. Акрамжанов Д. Анализ путей влияния на жесткостные параметры пакетных рабочих органов различных факторов. // Научный журнал Universum: Выпуск: 1(70)- Январь 2020. –С. 17. <http://7universum.com/ru/tech/archive/category/170>
5. Акрамжанов Д. Исследование вопросов аналитического определения параметров жесткости пакетных конструкций. // Научный журнал Universum: Выпуск: 4(61)Апрель 2019. –С. 16. <http://7universum.com/ru/tech/archive/category/158>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILINI TURLI QIZIQARLI O'YINLAR VA USULLAR ORQALI O'QITISH

Scientific supervisor: **Saliyeva Ziroat Zokirovna**

Ahmadaliyeva Nazokat Faxriddin qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti, Ingliz tili fakulteti

2-kurs, 2306-guruh talabasi

Axmadaliyevanazokat8@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14641003>

Annotatsiya

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda qiziqarli va interaktiv o'yinlar va metodlarning samarali qo'llanilishini ko'rib chiqadi. Maqolada o'quvchilarning ingliz tilini o'rganish jarayonida motivatsiyasini oshirish, yangi so'zlarni tez va samarali eslab qolish, shuningdek, grammatika va talaffuzni yaxshilash uchun turli o'yinlar va faoliyat turlari tavsiya etiladi. Xususan, "Simon says", "Charades", so'z kartochkalari, qo'shiqlar, rasmlar hikoyalar va texnologik dasturlar kabi o'yinlar orqali til o'rganishning qiziqarli va oson usullari taqdim etiladi. Ushbu usullar bolalarning ingliz tilini o'rganishdagi qiziqishini oshirib, ularni interaktiv va faol tarzda darslarga jalb qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ingliz tili, o'qitish metodlari, o'yinlar, interaktiv darslar, motivatsiya, til o'rganish, grammatika, talaffuz, so'z kartochkalari, rol o'ynash, qo'shiqlar, texnologik vositalar, rasmlar hikoyalar, kinestetik usul.

Kirish

Ingliz tili bugungi kunda global kommunikatsiyaning asosiy vositalaridan biriga aylangan. Bu tilni o'rganish yosh bolalar uchun ham zarur bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ingliz tilini o'rgatish jarayoni alohida e'tibor talab etadi. Bolalar o'z yoshiga xos qiziqish, faoliyat va o'rganish usullariga ega, shuning uchun ingliz tilini o'rgatishda an'anaviy darslardan tashqari, qiziqarli va interaktiv o'yinlar ham muhim ahamiyatga ega. O'yinlar nafaqat o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, balki yangi bilimlarni mustahkamlashda ham samarali vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda foydalanish mumkin bo'lgan turli o'yinga asoslangan metodlar va usullar haqida so'z yuritamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatish

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatish jarayoni ularning rivojlanish xususiyatlariga mos bo'lishi kerak. Bolalar yoshiga qarab turli o'qitish metodlarini talab qiladi. Ular o'rganayotgan materialni eslab qolish uchun faqat mantiqiy fikrlash emas, balki hissiy va jismoniy faoliyatni ham qo'llashadi. Ingliz tilini o'rgatishda eng samarali metodlar qatoriga interaktiv o'yinlar, qo'shiqlar, rasmlar hikoyalar, rolli o'yinlar va texnologik

vositalardan foydalanish kiradi. Bu metodlar o'quvchilarning tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni faolroq o'rganishga undaydi.

Ingliz tilini o'rgatishda o'yinlarning ahamiyati

Ingliz tilini o'rganishda o'yinlar bolalarga tilni o'zlashtirishda yordam beradi. O'yinlar orqali o'quvchilar nafaqat so'z boyligini oshiradilar, balki grammatik qoidalarni ham amaliyotda qo'llashadi. Misol uchun, "Simon says" kabi o'yinlar yordamida bolalar ingliz tilidagi buyruqlarni o'rganishadi. Shuningdek, "Charades" (qiyofalar) o'yini orqali bolalar ingliz tilidagi so'zlarni tasvirlashni o'rganadilar, bu esa ularga so'zlarni yaxshiroq eslab qolish imkonini beradi.

Grammatika va talaffuzni o'rgatishning innovatsion usullari

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun grammatika va talaffuzni o'rgatish qiyin bo'lishi mumkin. Shuning uchun o'qituvchilar grammatikani o'yin va faoliyatlar orqali o'rgatishga harakat qiladilar. "Sentence Scramble" kabi o'yinlar yordamida bolalar jummalarni tuzishni o'rganishadi. Shu bilan birga, qo'shiqlar orqali talaffuzni yaxshilash mumkin, chunki qo'shiqlarda talaffuz qoidalari oddiy va bolalarga tushunarli tarzda taqdim etiladi.

Texnologiyalardan foydalanish

Hozirgi kunda bolalar uchun turli mobil ilovalar va interaktiv dasturlar mavjud. Masalan, "Duolingo", "ABCmouse" va boshqa onlayn resurslar yordamida o'quvchilar ingliz tilini o'rganishda texnologiyalardan foydalanadilar. Bu dasturlar orqali o'quvchilar so'zlarni, jummalarni va grammatik qoidalarni o'rganishlari mumkin, va bu jarayon o'quvchilarga qiziqarli va interaktiv tarzda taqdim etiladi.

Kinestetik o'qitish usuli

Kinestetik o'qitish usuli jismoniy faoliyatga asoslanadi. Ba'zi bolalar tilni jismoniy faoliyat orqali o'rganishadi. Masalan, "touch the floor", "jump up" kabi buyruqlar yordamida o'quvchilar ingliz tilidagi so'zlarni eslab qolishadi. Bu usul nafaqat til o'rganish, balki bolalar uchun energiya sarflab, sog'lom rivojlanish uchun ham foydalidir.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda o'yinlar va interaktiv metodlar juda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarning qiziqishini oshirish va tilni samarali o'rganish uchun innovatsion yondashuvlarni qo'llash zarur. Bunday metodlar nafaqat til o'rganishni qiziqarli va samarali qiladi, balki bolalarning umumiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching. 4th Edition. Pearson Longman.

Ushbu kitob ingliz tilini o'rgatish bo'yicha metodik yondashuvlarni va strategiyalarni o'z ichiga oladi, shu jumladan o'yinlar va interaktiv metodlari

2. Andarsen-Freeman, D. (2014). Techniques and Principles in Language Teaching. 3rd Edition. Oxford University Press.

Bu manba til o'rgatishning turli metodlarini tahlil qiladi va boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda samarali usullarni tavsiya etadi

3. Moon, J. (2000). Children Learning English. Macmillan Education.

Bolalar uchun ingliz tilini o'rgatish bo'yicha amaliy maslahatlar va usullarni taqdim etadi, shuningdek, o'yin va faoliyatlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

4. Cameron, L. (2001). Teaching Languages to Young Learners. Cambridge University Press.

Ushbu asar yosh bolalar bilan ishlashda ingliz tilini o'rgatishning samarali metodikalarini o'rganadi.

5. Doff, A. (1988). Teach English: A Training Course for Teachers. Cambridge University Press.

Ingliz tilini o'rgatishda zamonaviy o'qitish metodlarini, shu jumladan o'yin va rolli o'yinlarni qanday qo'llashni ko'rsatadi.

6. Thornbury, S. (2006). An A-Z of ELT: A Dictionary of Terms and Concepts in English Language Teaching. Macmillan Education.

Ingliz tilini o'rgatish bo'yicha asosiy atamalarni va usullarini tushuntiradi, shu jumladan bolalar uchun interaktiv o'yinlarning roli.

7. Slattry, M., & Willis, J. (2001). English for Primary Teachers: A Handbook of Activities and Classroom Language. Oxford University Press

Boshlan'gich sinf o'quvchilari uchun ingliz tili o'rgatishning innovatsion va qiziqarli usullarini va shu jumladan o'yinlarni taqdim etadi.

8. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching . 3rd Edition . Cambridge University Press.

Bu manba turli o'rgatish usullari va metodlarini tahlil qiladi, shuningdek, bolalar uchun til o'rganishni osonlashtiradigan innovatsion usullarga e'tibor qaratadi.

9. Reilly, V., & Ward, T. (2013). Teaching Practice: A Guide for Early Career Teachers. Routledge.

O'quvchilarga til o'rgatishda o'yinlar va faoliyatlar orqali qiziqarli va samarali darslar yaratishga oid qo'llanma.

JAMIYAT VA TARIX FALSAFASI

Tojiddinova Nargiza Shuxratovna

*Andijon davlat universiteti akademik liseyi Tarix fani o'qituvchisi
(Andijon viloyati, Andijon shahri)*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14750223>

Annotation: *this article expresses information on the philosophy of society and history.*

Keywords: *society, state, civil society, civilization, culture, value, material and spiritual values, needs, value, nature.*

Аннотация: *В этой статье представлена информация об обществе и философии истории.*

Ключевые слова: *общество, государство, гражданское общество, цивилизация, культура, ценность, материальные и духовные ценности, потребности, ценность, природа.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jamiyat va tarix falsafasi borasida ma'lumotlar ifodalanadi.*

Kalit so'zlar: *Jamiyat, davlat, fuqarolik jamiyati, sivilizatsiya, madaniyat, qadriyat, moddiy va ma'naviy qadriyatlar, ehtiyojlar, qadrlilik, tabiat.*

KIRISH.

Ma'lumki, jamiyat - tabiatning bir qismi, odamlar uyushmasining maxsus shakli, kishilar o'rtasida amal qiladigan juda ko'plab munosabatlar yig'indisi, degan turlicha ta'riflar ham bor. Jamiyat muttasil ravishda rivojlanuvchi, takomillashib boruvchi murakkab tizimdir. Har bir yangi davrda jamiyat mohiyatini bilish zarurati vujudga keladi.

Inson borliq sifatida tabiat bilan uzviy bog'liq. Chunki inson kosmosning (koinotning) faol qismi sifatida u bilan bog'liq holda yashaydi, mavjud bo'ladi. Inson tabiat evolyusiyasining ajralmas qismi sifatida o'ziga xos ijtimoiy evolyusiyani tashkil etadi. Insonlar esa o'zaro birlikda jamiyatni tashkil etadi.

Jamiyat moddiy va ma'naviy omillar birligidan iborat. Hozirga qadar adabiyotlarda moddiy va ma'naviy hayot bir-biridan keskin farqlanar, moddiy hayotni tadqiq etishga ko'proq e'tibor berilardi. Holbuki, jamiyat mohiyati uni tashkil etuvchi inson mohiyati bilan uzviy bog'liq. Xuddi inson tanasini uning ruhidan ajratib bo'lmagani singari, jamiyatning moddiy va ma'naviy jihatlarini ham bir-biridan ajratish va ularning birini ikkinchisidan ustun qo'yish mantiqqa ziddir.

Sotsial falsafa jamiyatning mohiyati va uning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi. Biz falsafa tarixiga nazar solsak jamiyat sirlarini ochish uchun harakat qilmagan falsafiy yo'nalishni ko'rmaymiz. Platon o'zining «Davlat» nomli asarida jamiyat to'g'risidagi ta'limotni g'oyalar dunyosining sir-asrori bilan bog'liq holda o'rgandgan. Abu Nasr Forobiy «Fozil odamlar shaxri» asarida insonlar o'rtasidagi munosabat, birgalikda yashash,

tinch-totuv bo'lish to'g'risida «hamkorlik, moddiy va ma'naviy totuvlik jamiyatning asosini tashkil etadi», deb ta'kidlaydi.

O'rta asr g'arb falsafasida jamiyat to'g'risidagi qarashlarda teotsentrik nazariya ustuvor bo'lgan. Yangi zamon falsafaning vakillari, Gobbs va Lokklar davlatning shartnoma konsepsiyasini va shu asosda ijtimoiy shartnoma konsepsiyasini ishlab chiqdilar. Falsafa kursida ijtimoiy shartnoma bo'lishi va uning huquqiy, dunyoqarash ahamiyati bayon etila bordi. Gegel jamiyat, madaniyat sohalarning ilmiy-falsafiy asoslarini maydonga tashladi. Ijtimoiy hayot ham tabiat singari ob'ektiv qonunlarga ega. Bu qonunlar inson irodasiga, xohishiga bog'liq bo'lmagan holda mavjud deb ko'rsatdi.

Marks jamiyatni ijtimoiy munosabatlar yig'indisidan iborat deb aytdi. Biroq Gegel ham, Marks ham jamiyatdagi qonunlarni mavhum, konkret shaxs faoliyatidan ajralgan holda o'rgandi. Pozitivizm (Kont, Spenser) tabiat fanlaridan maxsus ijtimoiy fanlarni ajratdi va jamiyat uning o'ziga xos xususiyatlari o'rganuvchi – sotsiologiyaga asos soldi. Hayot falsafasi va fenomenologiya (Gusserl, Shyus) kundalik hayot sotsiologiyasini o'rgandi.

Hozirgi zamon sotsial falsafasining o'ziga xos tomoni nimada? Bunda gap sotsial jarayonlarga falsafiy yondoshish xaqida ketadi.

Afsuski, uzoq vaqt davomida-sho'rolar hukmron bo'lgan davrda jamiyat to'g'risidagi ta'limotda markscha – lenincha qarashlar hukmron edi. Bugungi kunda ham bu qarash ijtimoiy hayotni yangicha tahlil qilishga halaqit bermoqda. Zamonaviy sotsial falsafada jamiyat ma'naviy birlik, inson faoliyati, inson mahsuldorligi hamda mantiqiylik nuqtai nazarda tahlil qilinmoqda.

Insonning «Tabiatdan jamiyatga» konsepsiyasi falsafada jamiyatni naturalistik tushunish deb ataladi. Bu konsepsiyada jamiyatning rivojlanishida geografik va demografik omillarning o'rni qaraladi asosiy deb. Odamning paydo bo'lishi Darvin ta'limoti asosida tushuntiriladi. Sotsial borliqqa biolog – tabiatshunos ko'zi bilan qaraladi.

Psixologizm konsepsiyasi. Bunda sotsial hodisani insonning murakkab ruhiyati bilan bog'laydilar. Ularning fikricha, ijtimoiy hayot ruhiy – fiziologik holat bilan belgilanadi. Biroq madaniyat, inson amaliy faoliyatini ruhiy – fiziologik nuqtai nazardan to'la – butkul izohlab bo'lmaydi.

Hozirgi kunda sotsial hayotni tekshirishda ruhiy tahlil nazariyasi o'stivorlik qilmoqda. Ruhiy tahlil asoschisi Freyd jamiyatni inson ruhiy dunyosidagi instinkt bilan izohlaydi. Uning fikricha, ikki instinkt inson hayotida eng muhim ahamiyatga ega. Gap hayot instinkti eros va o'lish instinkti tanatos haqida boradi.

XX asr falsafasidagi sotsial psixologik oqim o'z qarashlarini sotsial amaliy ta'sir konsepsiyasida (M. Veber, G. Parsons) davom ettirdi. Ular harakatdagi shaxsning boshqa odamlarga, boshqa ob'ektga ta'siri haqida fikr yuritadilar. Har bir individ (yakka shaxs) sotsial normalarni o'zicha «dasturlantiradi» va sotsial hayotni o'zining ana shu mustaqil nuqtai nazaridan baholaydi, masalalarni hal qilish bo'yicha qaror qabul qiladi va shu asosda faoliyatda bo'lib, u yoki bu vazifalarni bajaradi. Butun jamiyat sotsial amaliy ta'sir tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Bu konsepsiya ko'pincha sotsial aloqa tizimida shaxsni mutlaqlashtirishni qoralaydi. Bunga javoban simvolik interaksionizm o'zaro talab javobini beradi (J. Mid).

Midning fikricha, o'zaro ta'sir (interaksiya) simvolik ta'sir bo'lishi mumkin. Ta'sir etuvchi shaxs, albatta, boshqa odam ta'siriga javob beradi. Faoliyatda bo'lgan har bir ob'ekt o'zi bajarayotgan jarayon uchun simvolik bo'lib xizmat qiladi. Har bir odam o'z rolini o'ynaydi; shifokor, olim, talaba va hokazo kim bo'lmasin, baribir hammalarining o'z roli bor.

... dunyo – teatr, Bunda ayollar, erkaklarning har biri artistdir, Ularning sahnaga chiqishi, ketishi bor, Har biri o'z rolini boshqacha o'ynaydi.

U.Shekspir

«Men» – sotsial tajriba belgilagan rolni o'ynayman. Indivud sotsial munosabatlar asosida shakllanib boradi. Uning sotsiallashtirishi ana shu tarzda namoyon bo'ladi.

Inson predmet ta'sirida emas, balki sotsial omillar ta'sir shakllanib boradi, deb ta'kidlaydi Marks. XX asrdagi sotsial konsepsiyalardan biri «Lingvistik tub o'zgarish» deb ataladi. Ularning fikricha, til insonning eng muhim belgisi, shu bois u jamiyatning qiyofasini belgilaydi. Yu. Xabermas odamlar orasidagi munozara ma'lum qoidalarga asoslanadiki, shu asosda munosabatlar shakllanadi, birgalikda faoliyatda bo'lish tamoyillari ishlab chiqiladi, deb yozadi. Jamiyat kommunikativ – diskursiv (birgalikda dunyoni tushunish) bir butunlik asosida tashkil topadi. Bunda oshkorlik, demokratiya, tanqidiylik hukmron bo'ladi.

Biz yuqorida ijtimoiy falsafaning turli konsepsiyalarini ko'rib chiqdik.

Ayrim shaxs faoliyati asosida butun bir xalq, millat haqida hulosa chiqarish mumkinmi?

Bu savolga sotsial falsafa hozircha «yo'q» deb javob bermoqda. Jamiyat shunday tashkil qilingan tizimki, unda alohida shaxsdan tashqari ma'naviy hayot, inson simvolik (ramziy) dunyosi va shu faoliyatning natijasi ham mavjuddir.

Demak, jamiyat insonlarning tizimli tashkil qilingan birgalikdagi hayotiy faoliyatidan iborat. Sotsiallik – jamiyatga tizimli tavsif berish demakdir.

Sotsiallik (ijtimoiylilik) deganda insonlarning birgalikda mavjud bo'lishini xarakterlaydigan hamma hodisalar tushuniladi, bu tabiiy – fiziologik – biologik jihatdan farq qiladigan tomonidir. Sotsial yoki ijtimoiylik odamlar o'rtasidagi bevosita yoki bilvosita munosabatlarning o'zaro ta'siri natijasida jamiyatning turli qatlamlarga bo'linishidir. Insonlar munosabatisiz sotsiallik mavjud bo'lmaydi. Uning tashuvchisi inson va mahsulotlar yaratishdagi insonning faoliyatidir.

Ijtimoiylik (sotsiallik) har qanday shaxsga xos xususiyat. Insonning ijtimoiylashuv jarayonini o'rganish alohida shaxs ongining sotsial tomonini o'rganishdan boshlanadi. Alohida odam ijtimoiylikdan tashqarida qaraladigan bo'lsa, faqat uning ongi ruhiy, neyrofiziologik jihatdan qatnashganligi o'rganiladi, xolos.

Ijtimoiylik boshqa odamning ta'siri, unga bo'lgan munosabatda paydo bo'ladi. Natijada insonning ruhiy dunyosi yangi sotsial darajaga ko'tariladi. Jamiyat o'ziga xos eng ko'zga ko'rinmas munosabatlar asosida yakka shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatning natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Demak, ular o'rtasida ma'lum aloqalar mavjud bo'ladi.

Jamiyat makrostrukturasi jihatdan odamlar, mutaxassislik, demografik, iqtisodiy – siyosiy dunyoqarash mazmuniga ko'ra, o'zaro turli xil aloqada bo'ladilar. Bu aloqalar kichik guruhlardan tortib xalq, millatqacha bo'lgan munosabatlarni o'z ichiga oladi.

Sotsial tuzilishni o'rganganda jamiyatning makrostrukturasini aniqlash juda murakkab masala. Ularda umumiy o'zak, umumiy jismoniy birlik yo'q. Lekin ma'naviy birlik, fikrlash birligi, umumiy ong – ijtimoiy ong mavjud.

Jamiyatning makrotuzilishi tizimli (sistemali) xarakterga ega. Uning sistemaliligi bir butun jamiyatni tashkil etadi. Jamiyatning bir butun tizimliliigi bir makonda bo'laklarning birgalikda faoliyatda bo'lishini, jamiyatning birgalikda ishlashini ta'minlaydi.

Alohida shaxslar ruhiyati – ongi asosida ijtimoiy ong vujudga keladi. Jamiyatning makrotuzilishga ega bo'lgan ijtimoiy hayoti bir butun ong va ruhiyatni tashkil qilishining sababi uning bir butun tizimli tuzilishga ega bo'lishidadir.

Til, madaniyat, amaliyot, san'at, fan, axloqlarning ma'lum tizimga tushganligini hamma biladi. Biz tizim nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, shaxsning ichki o'zgarish jarayonining ham bir butun sistemadan iborat ekaniligini ko'ramiz. Uning ongi, hissiyoti, tili va madaniyati, dunyoqarashi kabilar bir butun tizimga ega ekaniligini ko'rsatadi.

Tizim oz sonli odamlardan, millat va xalqlardan ularning his tuyg'ulari, fikrlari, dunyoqarashining o'zaro birligi asosida tashkil topishi mumkin. Tizimda tartibsizlik (xaos) tartibga aylanib boradi. Ana shu tartib asosida madaniyat, san'at, axloq, til normalari vujudga keladi. Xalq, millatning ko'pchiligi unga amal qiladi.

Ma'lum tizimdagi odamlarning juda ko'p umumiy tomonlari bor (urf – odat, an'ana, fikrlash stili va boshqalar). Biroq ularning o'ziga xos tomoni ham bor.

Demak, ijtimoiylik tizimlilik ta'siri asosida umumiylik va o'ziga xoslikni o'z ichiga oladi.

Ratsionallik insonning ongli, maqsadga qaratilgan faoliyati sifatida qaraladi.

Veber insonda to'rtta sotsial ta'sir mavjudligini aytadi ko'rsatadi. Ular qattiq hayajon, an'anaviylik, ratsional qadriyatlar uva ratsionallikdir. *Uning fikricha, eng asosiysi qattiq hayajondir.* Bunda inson o'z xohishini qondirishga intiladi. Individa ana shu ustunlik asosida ish tutadi. +attiq hayajon hamma vaqt ham natija beravermaydi. Chunki u hamma vaqt ham o'ylangan, atroflicha fikrlangan bo'lmaydi. Bunda *an'anaviy* ta'sir, qoida va qonunlar ish beradi. O'tmishga tahlid qilish *an'ana va odatlarga asoslangan* bo'ladi. Bular qat'iy xulosalar bo'lib, odatda tanqid qilinmaydi. *Ratsional qadriyatlar* ma'lum mustaqil harakatga ma'lum dastur asosida faoliyatda bo'ladi.

Nihoyat maqsadli-ratsional faoliyat. Bunda sub'ekt aniq dastur asosida maqsadga qaratilgan bo'ladi. Bu ijtimoiy hayotni o'rganishdagi ratsional (aqliy) momentning o'sib borishidir. Faoliyatni o'rganishning ratsional modeli maqsadli aqlilikni tashkil etadi.

Jamiyat haqidagi fan avvalo maqsadli ratsional-aqliy faoliyat bo'lib, bunda pragmatik metod ustun turadi. Tabiat fanlari esa pragmatik metodga emas, balki gipotetik-deduktiv metodga asoslanadi.

Tarixning mohiyati. Tarix mohiyatini tushunish dunyoqarash ahamiyatiga ega. Bu, o'z navbatida, *inson faoliyati qachon va qanday sharoitlarda buzish, yo'q qilish va o'ldirishga qaratilgan bo'ladi; qaysi vaziyatda o'z-o'zini rivojlantiruvchi, yaratuvchanlik va bunyodkorlik faoliyatida bo'ladi; tarixning sog'lom rivojlanishiga kafolat berad, kabi* masalalarni oydinlashtirishni taqozo etadi.

Bu falsafa tilida tarixning mohiyati deb ataladi.

Biz tarix mohiyatini aniqlash bilan tarixning mavjud bo'lishi chegarasini aniqlaymiz. Tarix mavzusida bo'lishi uchun o'zining yo'qotgan qadriyatlarini tiklashi, buzmasdan, to'siq bo'lmasdan harakat qilishi, rivojlanishi kerak.

Zamonaviy mutaffakkirlar ta'limotiga ko'ra tarixning olg'a ketishi progressga kafolat bermasa-da, uning mavjud bo'lishiga, abadiyligiga kafolat beradi.

XX asr falsafasi XIX asr falsafasidan farqli o'laroq o'tmishning bugun va kelajak bilan aloqasi asosida kafolatli taraqqiyotni ko'rsatib berdi. Buning eng asosiylari quyidagicha:

Birinchidan, hozirgi zamon tarix falsafasi sotsial amneziya (xotiraning yo'qolishi) ga alohida e'tibor bermoqda. XIX asr falsafasi shu narsani aniqladiki, xalq, millat o'z tarixini esdan chiqarishi hollari yuz berishi mumkin ekan. Bunday jarayon alohida shaxslarda ham uchrashi mumkin. Bunda *shaxs o'z o'tmishin esdan chiqarsa, amneziya kasalligi deb ataladi*. Sotsial bu ma'noda u yoki bu xalqning tarixini butunlay yoki uning bir qismini unutishini anglatadi. Bunda xalqning o'tmishi bilan bugungi kun o'rtasida izchil aloqa yo'qoladi yoki kamayadi. Bu nafaqat tarixiy jarayonlarda, balki biror bir davrning tarixiy shaxslari bilan ham yuz beradi. Masalan, sho'rolar davrida o'zbek xalqning bir qator ziyoli farzandlari «xalq dushmanlari» timg'asi ostida qatag'on qilindilar... Bu ularning halqimiz xotirasidan o'chirilishlariga, keyingi avlodda ular tug'risida yomon taassurot qilishiga olib keldi.

Ikkinchidan, tarixni buzishga, yo'q qilishga qaratilgan kuchlar haqida gapirar ekanmiz, XX asrda bo'lgan ikkita jahon urushlarini tilga olishga to'g'ri keladi. Bu urushlar shunday oqibatlariga olib keldiki, sivilizatsiyani vayron qilib, uni halokat yoqasiga keltirib qo'ydi qoldi.

Ilgarigi zamonlarda harbiy to'qnashishlar jahonshumul ahamiyatga ega emas edi. Gegelning «urushlar tarixiy jarayonlarni o'zgartishi mumkin emas», degan fikri hozirgi sharoitda to'g'ri kelmay qoldi. Shu ma'noda shaxsning tarix oldida o'ta mas'uliyati tarixning kafolatli davom etishida asosiy kuchga aylanib qoldi.

Uchinchidan, insonlar faoliyatida yuz berayotgan g'ayri insoniy xatti-harakatlar jamiyatning o'zini o'zi yo'q qilishiga olib keldi. Jahonda yadro, ekologik, demografik fojialar va shu kabi global muammolar paydo bo'ldi. Olimlar, faylasuflar, tarixchilar jamiyatning kafolatli taraqqiyoti bo'yicha inson faoliyatining dasturini ishlab chiqdilar. Dasturda tarixiy vorislikni ishga tushirish, insoniyat tarixini saqlab qolish mumkin deb ko'rsatildi. Buning uchun odamlar real hayotni to'g'ri tushunishlari, tarixni saqlab qolish va kafolatli taraqqiyot mohiyatini chuqur anglashi kerak. Har bir shaxs o'zining qobiliyati va iste'dodini reallashtirib, namoyon qilib, ishonch, e'tiqod, sevis bilan odamgarchilikni birinchi o'ringa qo'yib yashashi kerak. Bugungi kunda har bir shaxs, millat, xalq butun tarixiy jarayonlarni o'zida namoyon qilib, o'ziga xos, o'ziga mos yo'lni topib yashashni ta'minlamasa, dunyo tarixi quruq bir sxemaga aylanib qoladi. Har bir shaxs, millat, xalq hayot betakror ekanligi hisobga olinishi zarur, aks holda tarix oddiy andozadan iborat bo'lib qoladi. ***Tarixning mazmuni ana shular bilan to'ldiriladi***

XX asr falsafasi «*o'tmish bilan bugungi kun va kelajak bir butun jarayonni tashkil etar ekan, bu jarayon alohida shaxsda qanday yuz beradi?*» degan savolga javob beradi. **Demak, tarixiylik shaxs va har bir avlod taqdirini tarix taqdiri bilan uzviy bog'liqlikda olib qaraydi.** Bular avlodlar bilan jonli munosabat, ularning o'zaro

bog'liqligi, ma'naviy muloqotda bo'lishi tarixning kafolatli abadiy yashashini ta'minlaydi. Bu dunyodagi barcha odamlarning bir-birlari bilan o'zaro hamkorlikda bo'lishi, o'zaro bir-birini tushunishi, o'zaro ishonch asosida boradi. **+aerda shaxs taqdiri har bir avlod taqdiri bilan bog'liq holda o'zaro munosabatda bo'lsa, o'sha yerda tarixning taraqqiyot kafolati ta'minlanadi. Tarixning mohiyati har bir insonning tarix jarayonlari bilan turlicha munosabatda bo'lishi orqali belgilanadi.**

XX asr falsafasida tarixning mohiyati har bir shaxs uchun tarixiy davrning uch o'lchovi bilan belgilanadigan tushunchalar orqali ochib beriladi. Bu uch o'lchov shaxsning o'tmish, bugungi kun va kelajakka bo'lgan munosabatini ta'minlaydi. Mana shu o'tmish, bugungi kun va kelajak tarix jarayonida shaxsning vaqtga bo'lgan munosabatini ifoda etadi. **Bu o'lchov ma'lum tarixiy davrda avlodlarning o'zaro ma'naviy munosabatini ta'minlaydi.**

Birinchidan, *tarixda ma'naviy farzandlik tushunchasi* amal qiladi. Inson dunyoda yashar ekan, o'tmish avlodning farzandi sifatida yuzaga keladi, yashaydi. Biroq u butun yumushni boshidan boshlamaydi, ajdodlar yaratgan moddiy va ma'naviy madaniyatning davomchisi, o'zi yashayotgan jamiyat, vaqt nuqtai nazaridan baholovchi, bajaruvchi sifatida mavjud bo'ladi. Chunki ota-onadan qolgan moddiy va ma'naviy boylikning egasidek, shu jarayonni davom ettiruvchi farzand sifatida yashaydi. Ma'naviy farzandlik shaxsning ma'naviy dunyosining tarkibiy qismidir. Ayni bir vaqtda u tarixning vorisi sifatida namoyon bo'ladi. **Tarix, bu jihatiga ko'ra, avlodlarning almashuv jarayonidagi munosabatni anglab yetishdir.**

Ma'naviy farzandlik ma'nosini tushunmaslik avlodlar qadriga yetmaslikdir. Bunda shaxs ajdodlarini tanimaydigan mavjudotga aylanib qoladi.

Tarixni bilmaslik o'z ajdodini bilmaslikdir, demak, ma'naviy farzandlikdan mahrum bo'lish demakdir. Bundan shunday hulosaga kelib chiqadiki, har bir inson o'tmish ota - bobolari yaratgan bilimlardan, madaniyat va qadriyatlardan foydalanar ekan, u o'z davrining farzandi sifatida yashaydi.

Inson o'z davrininggina emas, o'z tarixi, o'z avlodining farzandidir. Bizdagi g'urur, iftixor, insoniylik o'tmish avloddan meros bo'lib qolgan.

Ikkinchidan, bugungi kun tarix falsafasi ma'naviy birodarlik tushunchasini maydonga tashladi. Biz shunday tarixiy davrda yashamoqdamizki, har bir shaxsning dunyo oldidagi mas'ulligini anglab yetishi masalasi asosiy o'ringa chiqib qoldi. Dunyodagi ziddiyatlar, muammolarni hal qilish uchun odamlar bir – birlari bilan do'st – birodar bo'lib yashashi eng muhim masalaga aylanib qoldi. Dunyodagi urushlar, o'ldirishlar odamlar o'rtasidagi dushmanlik tuyg'usi asosida paydo bo'ladi. Insonlarning bir-biri bilan do'st bo'lishini ta'minlash insoniy xislatlarni namoyon qilish demakdir.

Shu vaqtgacha bu tushunchaga unchalik etibor berilmagan edi. Do'stlik, birodarlik juda deganda yaxshilik deb qaralgan edi. Endilikda real hayot, bir sayyorada, bir yer sharida yashaydigan odamlarning hamkorligi muqaddas qat'iy qoidalarga aylanishini taqozo qilmoqda. Chunki sayyoramiz, ayrimlar o'ylagandek, juda mustahkam emas ekan. Mana shu umumiy uyimizni avaylab saqlab qolish uchun faqat hamkorlikda yashash kerak. Yadro fojialarini, ekologik buhronlarni birodarlik bilangina hal qilish mumkin.

Barcha insonlar, sotsial ahvoli, boy – kambag'alligidan qat'iy nazar Yerdagi hayotni saqlab qolishga, butun insoniyat taqdiriga mas'ul ekan, birgalikda hamkor bo'lib yashashning hayot tarziga aylanib borishidan – bu davra bugungi kun talabidir. Ma'naviy birodarlik ziddiyatli masalalarni tinch va osoyishta hal qilishni ko'zda tutadi. Inson o'zligini, o'z qadr - qimmatini anglab yetishi va shu qadr - qimmatni ruyobga chiqarishga o'ta ma'sul ekanligini his qilishi o'ta dolzarb masalaga aylandi.

O'zbekiston XXI asrga qadam qo'yar ekan, tinchlik, birodarlik, millatlararo va fuqarolararo totuvlikni, barqarorlikni ta'minlash g'oyasi bilan jahon hamjamiyatiga kirib bormoqda. ***Bu g'oya tarixiy taraqqiyotning mohiyatini belgilaydi.*** Chunki odamlar o'rtasidagi urushlar, bir- biriga tajovuz qilish, insonga qarshi g'ayriinsoniy faoliyatda bo'lish g'oyasi XX asrda qolib ketgani yaxshi. XXI asr insoniylik asri bo'lishi, insonlar o'z hayotlari ro'yobga chiqarishlari uchun to'liq imkoniyat yaratilishi kerak. Jamiyatimizdagi tinchlik, osoyishtalik, birodarlik, o'zaro hamkorlikning samarasi ham shunda. Yurtboshimiz bu tamoyil nafaqat alohida olingan millat va, xalqning, balki dunyo xalqlarining ma'naviy birodarlik tamoyiliga aylanishi kerakligini nazarda tutadi. **Bizning jamiyatimiz boshqa xalqlar, mamlakatlar bilan birodarlik murosa qilish konsepsiyasi asosida ish ko'radi.**

Tarixga har bir shaxs o'z fikri, e'tiqodi, dunyoqarashi bilan mustaqil munosabatda bo'ladi. Bu esa shaxsning umumiy tarixiy jarayonlarda ishtiroki mazmunini tashkil etadi. Shundan ko'rinadiki, umumiy jarayonlar sifatida tarix shaxsning qadr-qimmatining o'ziga xosligini namoyon qilish asosida boradi.

Bugungi dunyoda haxsning qadr-qimmatini namoyon qilishiga to'sqinlik qiluvchi omillar juda ko'p. Boylik orqasidan quvish, amalga intilish, shon-shuhratga berilish, nopoklik va boshqalar qadr-qimmatni oshirish emas, aksincha, shaxsning o'zi o'zini pastga urishi ekanligini hamma vaqt ham payqamaydilar. «Oddiy» odamga e'tibor bermaslik, «yuqoriga» qarab «pastni» ko'ra bilmaslik shaxsning qadr-qimmatini pastga uradi. Hozirgi zamon gumanizmi har bir shaxsning qadr-qimmatini oshirishga, uning borlig'ini, yashashini qolishi, tarixiy jarayonda faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan.

Milliy ma'naviyatimiz, milliy g'oyamiz ana shularni ifoda etadi. O'zbekiston Konstitutsiyasi xalqaro huquq normalariga amal qilgan holda inson erkinligi va huquqlariga kafolat beradi. Xalqimizning bugungi kunda millatga, jamiyatga, o'z-o'ziga, boshqa xalqlar qadriyatlariga bo'lgan munosabati tarixga bo'lgan munosabat mezonini bilan o'lchanadi.

Adabiyotlar:

1. Oblomurodov N.H. O'zbekistonning eng yangi tarixi. Darslik. T.: Iqtisod-moliya. 2022.
2. Usmonov Q. O'zbekiston tarixi. Darslik. - T.: Iqtisod-moliya. 2016.
3. Rajabov Y. O'zbekiston tarixi (1917-1993-yillar) – T.: O'qituvchi, 2007. 232 bet.

INTERFAOL METODLAR ORQALI GEOGRAFIYANI O'QITISHNI TASHKIL ETISH

Yuldasheva Soxiba Ibroximjonovna

*Andijon davlat universiteti akademik liseyi, geografiya fani o'qituvchisi
(Andijon viloyati, Andijon shahri)*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14750233>

Annotation: in this article, information on the organization of the teaching of geography through interactive methods will find its confirmation.

Keywords: geography teaching methodology, river, lake, reservoir, swamp, economic geographical concepts, various forms of training.

Аннотация: В данной статье находит свое подтверждение информация об организации обучения географии интерактивными методами.

Ключевые слова: методика преподавания географии, река, озеро, водохранилище, водно-болотное угодье, экономико-географические понятия, различные формы обучения.

Annotatsiya: Ushbu maqolada interfaol metodlar orqali geografiyani o'qitishni tashkil etish borasida ma'lumotlar o'z tasdiqini topadi.

Kalit so'zlar: Geografiya o'qitish metodikasi, daryo, ko'l, suv ombori, botqoqlik, iqtisodiy geografik tushunchalar, o'qitishning turli shakllari.

KIRISH.

Geografiyani o'qitish jarayoni deganda, o'quvchilarning muayyan o'quv materialini o'zlashtirish, bilish usullarini egallashga qaratilgan o'quv-bilish faoliyati va o'qituvchining mazkur jarayonni tashkil etish va boshqarishga asoslangan pedagogik faoliyati orqali o'zaro hamkorlikda o'quv maqsadlariga erishiladigan jarayon tushuniladi.

O'qitish jarayoni tashkil etiladigan va boshqariladigan jarayon bo'lib, u birqancha shakllarda tashkil etiladi.

Didaktika va geografiya o'qitish metodikasiga oid manbalarda o'qitish jarayoni va uning shakllariga turlicha ta'rif berilgan. Jumladan, didakt olim Yu.K. Babanskiy fikricha, o'qitishni tashkil etish shakllari ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan individual yoki yalpi o'qitishning nisbati, o'quv-bilish faoliyatining faollik darajasi, hamkorlikda tashkil etilgan o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati va o'qituvchining rahbarlik roli, pedagogik faoliyatining me'yorini belgilaydi.

P.Yesipov tomonidan chop etilgan "Osnovi didaktiki" kitobida o'quv ishlarini tashkil etish shakllari o'quvchilarning bilish faoliyati turlarining ketma-ketligi, o'qituvchining mazkur faoliyatni boshqarish usullari, mashg'ulotlarning mazmuni, tarkibi va vaqtini belgilaydi deb uqtirilgan.

N.M. Verzilin, V.M. Korsunskaya ta'rif bo'yicha o'qitish jarayonini tashkil etish shakllari - o'qituvchi tomonidan tarbiyalovchi ta'lim jarayonida foydalaniladigan turli

sharoit (geografiya o'quv xonasi, ekskursiya, tirik tabiat burchagi, tabiat)da o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish tushuniladi.

O'quvchilar tomonidan geografiya o'quv fani dasturlari va DTS bilan me'yorlangan muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, ularni tarbiyalash va rivojlantirish jarayoni o'qitishning turli shakllaridan foydalanishni taqozo etadi.

Geografiya o'qitish metodikasida o'qitish jarayonini tashkil etishning turli shakllari belgilangan. Ularga dastur talablarini amalga oshiradigan o'qitishning asosiy shakli bo'lgan dars, unga bog'liq holda ekskursiyalar, geografiya maydonchasidagi ishlar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va ixtiyoriy ravishda tashkil etiladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlar kiradi.

Mazkur o'qitish shakllari birgalikda geografiya o'qitish shakllari tizimini tashkil etadi.

O'qitishning asosiy shakli bo'lgan - dars, ularni bog'lovchi vazifasini bajaradi va o'qitishda yetakchi o'rinni egallaydi.

Dars, ekskursiyalar, geografiya maydonchasidagi ishlar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va sinfdan tashqari mashg'ulotlar birgalikda geografiyani o'qitishdan ko'zda tutilgan umumiy o'quv maqsadlariga erishishni ta'minlaydi, o'quvchilar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish, olingan natijalarni tahlil qilishga xizmat qiladi.

O'qitishni tashkil etish tizimining tarkibiy qismlari bo'lgan dars, ekskursiya, geografiya maydonchasidagi ishlar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarning har biri geografik ta'lim oldiga qo'yilgan umumiy maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladigan alohida o'z ulushi mavjud. Mazkur ulushni xususiy maqsadlar ham deyish mumkin.

O'qitish jarayonini tashkil etishning turli shakllarida ta'lim mazmuni, maqsadi, vazifasiga bog'liq holda muayyan metod va vositalardan foydalaniladi.

SHu sababli, o'qituvchi tomonidan o'qitish shakllarini tanlash muhim ahamiyat kasb etadi, ya'ni ta'lim mazmuni, mazkur shakllarning maqsadi, vazifasi, ta'lim- tarbiya jarayonida tutgan o'rni, ularning xususiy maqsadlariga mosligi e'tiborga olinishi lozim.

Masalan, o'rganiladigan mavzu meteorologik asboblari yoki laboratoriya jihozlari bilan bog'liq, shuningdek, tabiiy geografik jarayonlar, nazariya, g'oya, tushunchalar, qonunlar, masala yechish o'rganiladigan bo'lsa, unda albatta o'qitishning asosiy shakli bo'lgan darsni tanlash zarur.

Agar ta'lim mazmuni turli relyef shakllarini, daryo va uning qismlari o'rganishni talab etsa, bu holda ekskursiya tashkil etilishi, yoki videofilmlar namoyish qilish maqsadga muvofiq.

Geografiyani o'qitishda bilimlarni amalda qo'llash o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu quyidagi yo'nalishlarda bo'lishi mumkin:

1. Amaliy topshiriqlarni, masalan, yer osti suvlarining harakatini, chiqurligini aniqlash, daryoning suv sarfi, o'rtacha chuqurligini aniqlash va boshqalar.

2. Geografik bilimlarni tabiat xodisalari va voqealarini tushuntirishda (yil fasllarining almashinishi yoki siyosiy xaritalarni o'zgarishi) ishlatish mumkin.

3. Bilimlarni qo'llash avval o'zlashtirgan bilimlarni va yangi bilimlarni egallash jarayonida ham ishlatish mumkin. Iqtisodiy geografik tushunchalarni shakllantirish ham

o'ziga xos bo'lib, odatda u uchta bo'g'indan iborat bo'ladi.

- a) Kirish. O'quvchilar bu bo'g'inda dastlab mamlakat yoki hududning boshqa mamlakatlar va hududlar o'rtasida tutgan o'zni, maydoni va aholisi, tabiiy boyliklari, mehnat resurslari bilan ta'minlanish, xalq xo'jaligidagi ixtisoslik tarmoqlarining tutgan o'rniga oid ma'lumotlar bilan tanishadilar.
- b) Mamlakat yoki hududning iqtisodiy geografik ta'rifiga ega bo'lgan xususiyatlari bilan tanishadilar. Shu bo'g'inda to'liq tushunchaga ega bo'ladilar.
- c) Mamlakat yoki iqtisodiy rayonni boshqa iqtisodiy rayon va mamlakatlarga qiyoslash orqali tushunchani amalda qo'llashga erishadi. Har bir bo'g'in har xil ishlashni talab qiladi.

Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodikasi

Geografik ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodikasi bilim egallash, ko'nikma va malakani shakllanishi bilan chambarchas bog'liq. O'quv ishlari metodikasini bilish ko'nikmalarni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ilg'ir geografiya fani o'qituvchilari va metodistlar o'quvchilar amaliy tayyorgarligiga katta e'tibor beradilar. Maktab geografiyasida shakllantiriladigan ko'nikmalar mazmun jihatdan emas, bajarish murakkabligi bo'yicha ham farq qiladi. Masalan, Ufq tomonlarini aniqlash oddiy ko'nikma bo'lsa, topografik planni o'qish va uni tuzish esa murakkab ko'nikma hisoblanadi. Geografiya o'qitish metodikasi shakllantiriladigan ko'nikma va malakalarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini to'laligicha ochib bergan va o'quvchilarga yetkazish metodlarini ham ishlab chiqqan. Faqat geografiya ta'limiga xos bo'lgan amaliy ko'nikma va malakalarga quyidagilar kiradi: joyda mo'ljal o'lish, joy planini tuzish, topografik plan va turli mazmundagi geografik kartalarni o'qish, tabiatda va ishlab chiqarishda kuzatish natijalarini yozib borish va qayta ishlash, statistik iqtisodiy materiallar bilan ishlash va h.k.

Har bir geografik ko'nikmani shakllantirish murakkab harakat tizimlarini talab qiladi. Odatda ko'nikma va malakalar bir vaqtning o'zida shakllantiriladi. Chunki amaliy topshiriqlarni bajarishda ularning ayrimlari ongli ravishda, ba'zilar bevosita, ammo ong nazorati ostida bajariladi. Masalan, topografik planni o'qish ko'nikmasi o'z ichiga yo'nalishlarni aniqlash, masshtab yordamida plandagi masofalarni o'lchash, topografik belgilarni o'qish, joyda obyektlar o'rtasidagi aloqadorlikni o'rnatish kabilarni o'z ichiga oladi. Yuqoridagilardan topografik belgilarni ishlatishni bilishgina malaka darajasini ko'rsatadi.

Ob-havoni kuzatish ko'nikmasi deganda termometr, barometr, flyuger bilan ishlash, ko'z bilan bulutlar shakli va turlarini, ob-havoning boshqa alomatlarini aniqlash tushuniladi. Shular qatorida ob-havo haroratini aniqlash va barometr bilan ishlash malaka darajasigacha ko'tarilishi mumkin.

Geografik ko'nikma va malakalar ko'p xollarda bilim sifatini belgilaydi. Tajribalar shuni ko'rsatayotgisi, qayerda o'quvchilarda xarita bilan ishlash ko'nikmasi shakllantirilsa, ularning javoblari ham xarita bilan bog'langan bo'ladi. Xarita bilan ishlash ko'nikmasini egallay olmagan o'quvchilardagi quruq, o'qituvchi bayoni yoki kitobdan o'qiganlarni takroridan iborat bo'lib qoladi.

Geografik xaritalarni o'qiy olishga o'rgatilgan o'quvchilardagi harakat yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Aksariyat o'quvchilar va talabalar javoblarini kuzatish geografiya

bo'yicha olimpiadalarda ishtirok qilgan o'quvchilarning bilimlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular xaritadan bilim manbain sifatida foydalanadilar, ularning bergan javoblari to'liq bo'lib, biror hududning tabiiy sharoiti va xo'jaligini xarita asosida tavsiflab bera oladilar. Boshqa o'quvchilarga bu hislatlar xos emas.

Ko'nikma va malakalar kelgusida o'quvchilarni amaliy hayotga tayyorlanishda turli xil ilmiy-ommabop adabiyotlardan, xaritalardan bilimlarni egallash muhim ahamiyatga ega. Ular o'quvchilar tomonidan mazkur ko'nikmalarning egallanishini yengillashtiradi, masalan, joyda ufq tomonlarini aniqlash ko'nikmasi xaritada mo'ljal olish ko'nikmasini egallashga yordam beradi. O'quvchilarning ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi hamda ularda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga ham ijobiy ta'sir qiladi. O'quvchilar ko'nikma va malakarni amalda qo'llash orqali geografik qonuniyatlarning obyektivligiga ishonch hosil qiladilar.

Geografiya o'qitish metodikasida geografik ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari to'la ishlab chiqilmagan. Masalan, o'quvchilarning u yoki bu mavzudagi qaysi harakati ko'nikma darajasiga, qaysilarini malaka darajasiga ko'tarish mumkin? O'qituvchi o'quvchilarga qanday yakka tartibda yondashishi kerakligi masalalari geografiya ta'limida atroflicha o'rganilgan. O'quvchilarda geografik ko'nikmalarni hosil qilish uchun o'qituvchi ko'nikma hosil qilishidagi harakat metodlarini ko'rsatibgina qolmasdan, balki, o'quvchilar uchun (ko'nikma egallashi uchun) zarur topshiriqlarni ishlab chiqishi kerak.

Mashqlar jarayonida oddiy ko'nikmalar sekin-asta malakaga aylanadi. Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishning metodik shart-sharoitlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ba'zi ko'nikma va malakalar oz vaqt va ko'p kuch talab qilsa (gerbariylar yig'ish, komposdan, nivilerdan foydalanish va h.k.), ba'zilari juda ko'p murakkab harakat metodlarini va ko'p vaqt talab qiladi. Masalan, geografik xaritani o'qish ko'nikmasini hosil qilish quyidagi murakkab jarayonlarni talab qiladi: moljal olish, daraja va kilometr hisobida aniqlash, punktlar, hududlar o'rtasida fazoviy bog'liqlikni qiyoslash, geografik koordinatalarni aniqlash, xaritada ko'rsatilgan obyektlar va hodisalar o'rtasidagi sabab oqibatlar aloqadorligini o'rgatish, alohida obyektlar (daryo, ko'l, suv ombori, botqoqlik)ni ta'riflash, ko'rsatilgan hududni malakat, tuman, shaharning tabiiy geografik va iqtisodiy geografik tavsifini yozish va h.k.

Ko'nikma va malakalar shakllanishi ko'pgina sabablarga: o'quv jihozlari va vositalari, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlariga ham bog'liq. Lekin, o'qituvchi asosiy saba hisoblanadi. O'qituvchi rahbarligining mazmuni ham shundan iboratki, ko'nikma egallash jarayonida u o'quvchilar harakatini tahlil qiladi. Ushbu ko'nikma va malakani egallash uchun qanday nazariy bilimlar zarurligini aniqlaydi. Ko'nikmani shakllantirishdagi muhim omillardan yana biri nazariy materialni amalda qo'llash vaqti va o'zni hisoblanadi. Masalan, mahalliy kanal, daryo rejimi (oqim tezligi, eni, chuqurligi)ni o'lchash. Ushbu amaliy ish O'zbekiston ichki suvlari mavzisini o'rganib bo'linganidan so'ng bajarish maqsadga muvofiq. Agar ushbu ish mavzu o'rganilmasdan avval bajariladigan bo'lsa, o'quvchi uni mexanik tarzda o'zlashtirib, uning mohiyatiga tushunmasliklari mumkin. Demak, ko'nikmalarni shakllantirish bevosita mavzuni o'rganish jarayonida bo'lsa, uni sifatli bo'lishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar:

1. Nazarov I.Q. Geografiya fanining asosiy muammolari. T.: Muharrir, 2013.
2. Vahobov H, Abdunazarov O', Zayniddinov A "Umumiy yer bilimi" Toshkent 2004 yil 256 bet.
3. Vahobov, Abdunazarov "Umumiy yer bilimi" Toshkent 2005-yil.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIMGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHISH SAMARADORLIGI

Xusanova Naima Zokirjonovna

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

xusanovan513@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14750431>

Annotatsiya – Ushbu maqolada ta'limga kompetensiyaviy yondashish samaradorligi, usullari haqida ilmiy fikrlar yuritilgan. Boshlang'ich talimda kompetensiyaviy o'qitish usullari sanab o'tilgan.

Kalit so'zlar – kompetensiya, lug'at, nutq, manba, nutqiy kreativlik, leksikografiya, leksikologiya, nutq, imloviy savodxonlik, kontekst, atama, imloviy lug'at, ibora.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya sifati, jumladan, boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish, malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, o'quv uslubiy ta'minotini mustahkamlashga qaratilgan islohotlar natijasida boshlang'ich sinflarda ona tili fanini integrativ yondashuv asosida o'qitish, o'qish savodxonligiga erishish, ta'lim mazmunini ilmiy tashkil etish va fanlarni o'zlashtirishda kompetensiyadan foydalanish ta'lim samarasini yuksaltirmoqda. Shu o'rinda yurtboshimizning quyidagi fikrlarini keltirish o'rinlidir: "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan", deya ta'kidladi Prezidentimiz. Darhaqiqat, mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar va islohotlar, tabiiyki, ta'limda kompetentli yondashuvni talab etmoqda. Shu o'rinda kompetensiya tushunchasining mazmuniga to'xtalib o'tsak.

Kompetensiya (lotincha “competo” so'zidan olingan bo'lib, “erishaman, muvofiqman, mos kelaman” ma'nolarini beradi) — kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmuasini anglatadi. Kompetensiya tushunchasi nisbatan yaqindan boshlab, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlaridan keng qo'llanila boshlandi.

Kompetensiya – ma'lum bir sohada samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan mutaxassisning ta'limiy tayyorgarligiga qo'yilgan talabdir. U davlat ixtiyorida bo'lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab bo'lib, u o'quvchi (ishchi)ning muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan ta'limiy (professional) tayyorgarligiga nisbatan qo'yiladi.

Kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim – o'quvchilarning egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish imkoniyatidir. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarini shakllantiradi. Bundan tashqari, ta'limda har bir o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda, shu fanning o'ziga xosligi, mazmunidan kelib chiqqan holda, sohaga tegishli xususiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi. Kompetensiyali yondashuv, inson faoliyatida har tomonlama kompetenlilikni shakllantirish hozirgi zamon jamiyati va ta'limining asosiy sharti hisoblanadi. Bu talab o'qituvchi-pedagoglar faoliyatiga ham bevosita daxldordir.

Bugungi kunda dunyo ta'limini yangilashning asosiy yo'nalishi ta'lim jarayonida faoliyatli yondashuv orqali dunyoni, hayotni, kasbiy faoliyatni yaxlit tizimli ko'ra olish, unda tizimli faoliyat ko'rsatish, yangi-yangi muammo va topshiriqlarni hal eta olish tajribasini shakllantirishdan iboratdir.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim – o'quvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'limdir. Shuningdek, bunday yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqil, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umum-madaniy ko'nikmalarni shakllantiradi. O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, barkamol shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilganligidan kelib chiqqan holda, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida o'qitiladigan umumta'lim fanlari mazmunining izchilligini ta'minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda har bir o'quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda xususiy kompetensiyalar belgilandi. Tayanch kompetensiyalar:

- 1. Kommunikativ kompetensiya;**
- 2. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi;**
- 3. Shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi;**
- 4. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi;**
- 5. Umummadaniy kompetensiyalar;**
- 6. Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi.**

Kompetensiyaga ega bo'lish shunchaki bilim, ko'nikmalarni egallab olishnigina anglatmasdan kishining shu bilimlarni hayotda aniq maqsadlar asosida qo'llay olishini bildiradi. Boshlang'ich ta'limda – o'quvchilarning savodxonligini ta'minlash, og'zaki va yozma nutqida adabiy nutq me'yorlariga rioya qilishni shakllantirishdan iborat. Nutqiy kompetensiya (tinglab tushunish, so'zlash, o'qish, yozish):

- mavzu doirasida o'qituvchi nutqini va sodd audio (multimedia ilovalari) matnlarni va topshiriqlarini tinglab tushuna oladi;

-ko'rgan rasmlari asosida va o'qib eshittirilgan matn yuzasidan o'qituvchi yordamida suhbatga kirisha oladi, nutq jarayonida o'zlashtirgan yangi so'zlarni og'zaki nutqda qo'llay oladi va b.

Lingvistik kompetensiya: o'zbek tilida nutq tovushlarini to'g'ri talaffuz qila oladi, so'zlarni talaffuz me'yorlariga rioya qilagan holda bo'g'inlab ko'chirish qoidasiga rioya qila oladi v.b Morfologik kompetensiya – bu grammatika bo'limining bir qismi bo'lgan va til tizimining bir qismini tashkil etadigan morfologiya tomonidan olingan bilim va ko'nikmalarni qo'llash qobiliyati. Morfologik kompetensiya o'quvchilarda shakllanadigan so'z turkumlari, ularning ma'no xususiyatlari, imlosi, gapdagi vazifasiga oid ko'nikma va malakalar yig'indisidir. Boshlang'ich ta'lim o'quv dasturida barcha o'quv fanlarini, shu jumladan ona tilini to'liq qamrab oladi. Morfologiya o'zbek tilining boshlang'ich sinflarda maktabda o'qitiladigan bo'limlaridan biri. Ona tili darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining morfologik kompetentsiyasini shakllantirish - maxsus morfologik mashqlar yordamida amalga oshiriladi. Morfologik mashqlar bolalarning morfologiya bo'yicha olgan bilimlarini mustahkamlaydi hamda imlo va punktuatsiya bo'yicha ko'nikma va qobiliyatlarini shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Darslarda quyidagi morfologik mashqlardan foydalanish mumkin:

-morfologik tahlil;

- so'zni to'liq yoki qisman morfologik tahlil qilish;

- so'zni belgilangan shaklda yozish;

- nutqda so'ralgan so'z turkumlariga oid so'zlarni topish;

- so'z turkumlari yordamida so'z birikmalari tuzish;

- nutqning turli qismlariga mansub omonim (shakldosh) so'zlarni farqlash;

- berilgan jadval asosida so'zlarni guruhlariga ajratish;

- gapda bajaradigan vazifasini aniqlash v.b

Ona tili darslarida ta'lim oluvchilar tayanch hamda fanga oid kompetensiyalardan, imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli va unumli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish; mantiqiy ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish; milliy istiqlol g'oyasini, sharqona tarbiyani shakllantirish; o'quvchi shaxsini ma'naviy boyitishdan iborat. Boshlang'ich sinflarda ona tili fanida o'quvchilarni og'zaki va yozma nutqini har jihatdan shakllantirish ta'lim sohasidagi barcha pedagogik fanlar bilan bog'langan holda amalga oshiriladi va ana shu fanlarni to'liq o'rganishga tayyorlaydi. Bu jarayonda o'quvchilarga kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan holda ta'lim berish o'zining kutilgan samarasini beradi.

O'qish savodxonligi bir qator aqliy faoliyat va til kompetensiyalarini qamrab oladi. Jumladan, alohida olingan so'zning ma'nosini tushunishdan tortib, matnning grammatik va lingvistik qurilishini anglash hamda matndan olingan ma'noni o'zining olam haqidagi tasavvurlari bilan bog'lashni o'z ichiga oladi. U metakognitiv kompetensiyalarni, ya'ni matn bilan ishlashda kerak bo'ladigan turli strategiyalarni bilish va ularni to'g'ri qo'llay olishni ham o'z ichiga oladi. Metakognitiv kompetensiyalar o'quvchi fikrlaganda, kuzatganda va o'zining o'qish mashg'ulotini ma'lum maqsadga yo'naltirganda faollashadi. Garchi «savodxonlik» atamasi biror shaxsning o'rganish, foydalanish, yozilgan va nashr etilgan ma'lumotni yetkazish kabi salohiyati bilan uzviy bog'liq bo'lsa-da, bu atama, odatda, shaxsning ma'lum bir fan yoki

sohaga oid bilimni anglatadi. Mazkur ta'rif «O'qish savodxonligi» atamasini yoritib berish uchun mo'ljallangan bo'lib, ko'plab vaziyatlarda va turli maqsadlar uchun o'qishning faol, maqsadli va qulay shaklini ifodalash fikriga mos keladi.

PIRLS ko'p sonli o'quvchilarni baholaydi. Bu o'quvchilarning ba'zilar ilmiy yoki kasbiy sohani egallash uchun universitetga borishadi, boshqalari ishga joylashish uchun zarur tayyorgarlik ko'nikmalarini egallaydilar, ba'zilar esa umumiy o'rta ta'limni tamomlashi bilan oddiy ishga joylashadilar. Ularning ilm yoki mehnat faoliyatini tanlashidan qat'i nazar, o'quvchilarning fuqarolik jamiyatida hamda shaxsiy hayotdagi faol ishtiroklarida o'qish savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi. ...tushunish, foydalanish, mulohaza yuritish hamda munosabat bildirish...

«Tushunish» so'zi «o'qib tushunish» atamasining ko'pchilik tomonidan qabul qilingan tushunchasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, bunda o'qish orqali o'quvchining avvaldan mavjud bilimi hamda matndan olingan ma'lumotning ma'lum darajada integratsiyasi talab etiladi. Hatto o'qishning dastlabki bosqichlarida o'quvchi belgilarga oid bilimi (masalan, harflarni tanishi) orqali harflardan so'z yasashi va so'zlarning ma'nosiga tayangan holda matndan ma'no keltirib chiqarishi zarur bo'ladi.

«Foydalanish» so'zi vazifasi va amalda qo'llanishiga ko'ra ma'lum bir o'qigan narsamizdan biror maqsadda foydalanishni anglatadi.

PISA – 2018 da «baholash» atamasidan: «O'qish aksariyat hollarda maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi», degan fikrni ifodalash uchun foydalanilgan. Shundan kelib chiqib, o'quvchi matndagi fikrlar va muallif nuqtayi nazarining aniqligini hamda matnning o'quvchi maqsadiga mos kelishini shu kabi omillar asosida baholashi kerak bo'ladi.

«Mulohaza yuritish» shuni anglatadiki, bunda o'quvchilar matn bilan ishlayotgan vaqtda o'zlarining shaxsiy fikrlari va tajribalaridan foydalanishadi. Har bir o'qish harakati mulohazani talab qiladi, ya'ni o'quvchilar matndagi ma'lumotlarni tashqi ma'lumotlar bilan bog'laydi va tahlil qiladi. Ayni vaqtda aniq bosqichlarda va asta-sekinlik bilan o'quvchining matn bo'yicha mulohazalari dunyo haqidagi tushunchalarini o'zgartirishi mumkin. Mulohaza yuritish o'quvchilardan matn mazmunini tushunish, o'zlarining mavjud bilimi va tushunchalarini amalda tatbiq qilish yoki matn shakli va tuzilishi xususida fikr yuritishni talab etadi. Ta'rifdagi mana shu «tushunish», «foydalanish», «baholash» va «mulohaza yuritish» ko'nikmalarining har biri muhim hisoblanadi, ammo ularning hech biri o'qish savodxonligi ta'rifini to'liq tavsiflash uchun yetarli emas.

...matnlar...

«Matn» jumlasini yozilish shakliga ko'ra qo'lyozma, nashr etilgan yoki elektron shaklda bo'ladi. Matnlar, shuningdek, ko'rgazma vositalari, jumladan, diagrammalar, rasmlar, xaritalar, jadvallar, grafiklar va komikslarni ham qamrab oladi. Chop etilgan matnlardan farqli ravishda, dinamik matnlar boshqacharoq yondashuvlarni talab qiladi va bunday matnlar bilan ishlash uchun o'quvchilar o'zlarining shaxsiy yondashuvlarini yaratishlari lozim bo'ladi. «Matnlar» atamasi o'zining yozuv tili bilan bog'liqligi, adabiy va ma'lumot olishga doir o'qish bilan osongina bog'lana olganligi sababli «ma'lumot» atamasi o'rniga tanlangan.

...shaxs o'zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o'z o'rnini topish maqsadiga erishish yo'lida...

Ushbu jumla o'qish savodxonligi muhim o'rin tutadigan, xususiyan jamoatchilikka, maktabdan to'ishga, rasmiy ta'limdan toki butun hayot davomida o'rganishga, faol fuqarolik holatlarining to'liq g'oyasini qamrab olish uchun tanlangan. Misol uchun, savodli kishilarda ishga joylashishga imkoniyatlari yuqori bo'ladi va bunday shaxslar jamiyat institutlari haqida ijobiy fikrda bo'ladilar. O'qish savodxonligining yuqoriroq darajada rivojlanishi, jamiyatda jinoyatchilikning kamayishi va sog'liqqa ko'proq e'tibor berishga olib kelishi bilan aloqador deb topilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.JDPI. F.f.d (PhD). B.Boltayeva." Boshlang'ich sinflarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish" maqolasidan
- 2.N.Muslimov «Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" o'quv qo'llanma
- 3.Xoliqov A.A. "Pedagogik mahorat" – Toshkent.: Iqtisod – moliya, 2011 – yil,
- 4.www.Ziyo.net
- 5.www.wikipedia.uz

BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHDA YASHIL ENERGETIKANING ISTIQBOLLARI

Rustamov Olimjon Murodovich

“Navoiyazot” AJ, “Axborot tahlil, xarajatlarni kamaytirish va resurslarni tejash”
boshqarmasi boshlig‘i

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14796038>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanishning o‘zaro bir-biriga ta’siri ko‘rib chiqilgan. Yashil iqtisodiyot barqaror iqtisodiy rivojlanishning yorqin hamda ideal modeli hisoblanib, u hayotning barcha jabhalariga ta’sir qiladi. Uning kontseptsiyasi qashshoqlik va kambag‘allik ko‘rinishlarini kamaytirish va aholining turmush tarzini yaxshilash hamda farovonlik darajasini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shuni ta’kidlash kerakki, barqaror rivojlanish jarayonini faollashtirishga yashil iqtisodiyot dasturini amalga oshirish va sog‘lom muhitni yaratish orqali erishish mumkin. Bunda moddiy va insoniy boyliklardan samarali foydalanish, “yashil ish joylari”ni yaratishni qo‘llab-quvvatlash, barcha tabiiy resurslardan oqilona foydalangan holda kelajak avlodlarga o‘ziga tegishli resurslardan ishlatish huquqini berish va boylikning adolatli taqsimlanishini ta’minlash nazarda tutiladi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy o‘rish, moliyaviy barqarorlik, atrof-muhit, ifloslanish, qashshoqlik, yashil iqtisodiyot, rivojlanish, investitsiyalar, energiya.

ПЕРСПЕКТИВЫ ЗЕЛЕННОЙ ЭНЕРГЕТИКИ В УСТОЙЧИВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

Рустамов Олимжон Муродович-начальник Управления

“Информационный анализ, снижение затрат и ресурсосбережение
АО “Навоийазот”

Аннотация. В данной статье рассматривается взаимодействие зеленой экономики и устойчивого развития. Зеленая экономика считается яркой и идеальной моделью устойчивого экономического развития, которая затрагивает все аспекты жизни. Ее концепция важна для сокращения бедности и лишений, улучшения образа жизни населения и повышения уровня благосостояния. Следует отметить, что ускорение процесса устойчивого развития может быть достигнуто путем реализации программы зеленой экономики и создания здоровой окружающей среды. Это включает в себя эффективное использование материальных и человеческих ресурсов, поддержку создания «зеленых рабочих мест», рациональное использование всех природных ресурсов, предоставление будущим поколениям права использовать свои собственные ресурсы и обеспечение справедливого распределения богатства.

Ключевые слова: экономический рост, финансовая стабильность, окружающая среда, загрязнение, бедность, зеленая экономика, развитие, инвестиции, энергетика.

PROSPECTS OF GREEN ENERGY IN SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Olimjon Murodovich Rustamov -Head of the Information Analysis, Cost Reduction and Resource Conservation Department Navoiyazot

Abstract. *This article examines the interrelationship between the green economy and sustainable development. The green economy is considered a bright and ideal model of sustainable economic development, which affects all aspects of life. Its concept is important in reducing poverty and deprivation, improving the lifestyle of the population and increasing the level of well-being. It should be noted that the activation of the sustainable development process can be achieved through the implementation of a green economy program and the creation of a healthy environment. This involves the effective use of material and human resources, supporting the creation of “green jobs”, rational use of all natural resources, granting future generations the right to use their own resources, and ensuring a fair distribution of wealth.*

Keywords: *economic growth, financial stability, environment, pollution, poverty, green economy, development, investments, energy.*

Kirish. So'nggi yillarda yashil iqtisodiyot hamda uning barqaror rivojlanishga ta'sirini o'rganish ko'pgina tadqiqotchilar uchun muhim va dolzarb mavzulardan biri bo'lib hisoblanmoqda. Yashil iqtisodiyot - bu asosan mamlakat iqtisodiyotini yaxshilash hamda uni rivojlantirish, ekologik xavflarni kamaytirishga qaratilgan mexanizmdir. U iqlimdagi ifloslanishni kamaytirish orqali ekologiyani yaxshilaydi. Bundan tashqari, u bandlik hamda investitsiya imkoniyatlarini oshirishda, qashshoqlik va kambag'allikni bartaraf etishga olib keladigan moddiy va inson resurslari bilan ta'minlashda, va ijtimoiy sinflar o'rtasidagi tafovut bu esa o'z navbatida resurslarni kelajak avlodlarga ularning kelajagini ta'minlash uchun xizmat qiladigan tarzda saqlashda muhim rol o'ynaydi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha Dasturi (UNEP) yashil iqtisodiyotni inson farovonligini yaxshilash, shu bilan birga ekologik xavflarni va ekologik resurslar tangisligini sezilarli darajada kamaytiradigan mexanizm deb ta'riflaydi. Oddiy qilib aytganda, bu kamroq uglerod chiqindilarini ishlab chiqarishga hamda barcha ijtimoiy guruhlarini resurslar bilan ta'minlashga urg'u beradigan iqtisodiyot. Resurslar samaradorligi bilan energiya sarfini oshirish orqali ifloslanish va uglerod chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan.[1] Yashil moliyalashtirishni rivojlantirish mamlakatimiz uchun atrof-muhitni muhofaza qilish mexanizmlarini yaratish, ekologiya sifatini yaxshilash, ifloslantiruvchi chiqindilarni nazorat qilish, yashil sanoatni rivojlantirish va ishlab chiqarish texnologiyasini rivojlantirishda rag'batlantirishning muhim asos bo'lib hisoblanadi. Yashil moliya kuchli ifloslantiruvchi korxonalarga nafaqat ishlab chiqarish va

rivojlantirish usullariga yangi talablarni qo'yishi va ularni sanoat transformatsiyasi va modernizatsiyasini rag'batlantirishi mumkin, balki yashil loyihalar hamda yashil texnologiyalarni rivojlantirishni rag'batlantirishi, iqtisodiyot va atrofmuhitni birgalikda yaxshilashga imkon berishi ham mumkin. [2] Yashil iqtisodiyot milliy iqtisodiyotlar uchun inqirozni yengish uchun uzoq muddatli strategiya sifatida tavsiflangan. U iqtisodiyotni tiklash, qashshoqlikni bartaraf etish maqsadlari bilan bir qatorda barqaror rivojlanish uchun tabiiy boyliklardan foydalanishni ta'minlab iqtisodiy o'sish va rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan hamda itimoiy rivojlanishdagi taraqqiyotni qo'llab-quvvatlaydi.[3] Boshqa tomondan, dunyo aholisining ko'payishi, ehtiyojlarning xilma-xilligi hamda iste'mol madaniyatining o'zgarishi va isrofgarchilikning ko'payishi bilan bir qatorda, qanoat, tejamkorlik, kamroq narsaga qanoat qilish va boshqalar kabi diniy-madaniy qadriyatlarning yemirilishi ham dunyoda resurslarning haddan tashqari ko'p iste'mol qilinishiga, noto'g'ri foydalanishga va atrof-muhitning ifloslanishiga olib keladi. Bu faktlar nafaqat hukumatlarning uglerod emissiyasini nazorat qilib ekologiyaga ko'proq e'tibor qaratishiga ta'sir ko'rsatadi, balki, moliya institutlari hamda individual investorlarning investitsiya kontseptsiyasini o'zgartiradi. Buning natijasida yashil moliya hamda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv jarayonlari jadal rivojlanmoqda. Yashil iqtisodiyot ekologik xavflari va resurslar tangisligini sezilarli darajada kamaytirishga qaratilganligi bois, past darajadagi uglerod, resurslardan ogilona foydalanish va timoly integratsiyani joriy qilish mumkin. Shu nuqtai nazardan, yashil iqtisodiyot shamol energiyasidan foydalanish kabi yangi alternativlardan foydalanishi mumkin. Shamol energiyasi elektr energiyasiga bo'lgan ehtiyojning 47 foizini, isitish uchun 25 foizini va transport uchun 22 foizini qondira oladi. Quyosh energetikasi darajasiga kelsak, u 2009 yilga nisbatan 66 foizga o'sgan bo'lsa, 2010 yil oxirida fotoelektr qurilmalari kichik va qisqa xarajat evaziga dunyoda 35 ming megavatt quvvatga, 35 yadroviy reaktorga teng quvvatga erishdi. Ma'lumki, yashil iqtisodiyot tabiatning ahamiyati va investitsiya foydasini anglatadi.[5] Yashil iqtisodiyot resurslar va energiyadan optimal foydalanadi, shu sababli tartibsiz foydalanish uchun ishlab chiqarilmagan, balki atrof-muhitni uyg'unlashtirish va saqlash maqsadida ishlab chiqarilgan. Shunday qilib, barqaror iqtisodiy o'sish bilan yashil iqtisodiyotni rag'batlantirishga erishish global iqtisodiyotni uzoq davom etadigan tanazzul, ish joylarini yo'qotish va qashshoqlikning kuchayishi bosqichidan qutqaradi.

Asosiy qism. Iqlim o'zgarishi, ifloslanish va resurslarning kamayishi kabi tobora ortib borayotgan ekologik muammolarga duch kelayotgan dunyoda yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi katta qiziqish uyg'otdi. Yashil iqtisodiyot - bu inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni yaxshilash, shu bilan birga ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytirishga qaratilgan iqtisodiyotdir. Ushbu maqola yashil iqtisodiyotga o'tishning asosiy tamoyillari, afzalliklari va muammolarini o'rganadi. Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillari:

1. Barqaror resurslardan foydalanish: Yashil iqtisodiyot uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash uchun resurslardan samarali foydalanish, chiqindilar va ifloslanishni minimallashtirishga yordam beradi.

2. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish: quyosh, shamol va gidroelektr energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalarini qamrab olish issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun juda muhimdir.

3. Iqtisodiyotning aylanma amaliyotlari: Materiallarni qayta ishlash, qayta ishlatish va qayta ishlatishni rag'batlantirish chiqindilarni minimallashtirish va resurslar samaradorligini oshirishga yordam beradi.

4. Barqaror qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tizimlari: organik dehqonchilik amaliyotlarini qo'llab-quvvatlash, oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish va mahalliy oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishni rag'batlantirish yanada barqaror oziqovqat tizimiga yordam beradi.

5. Yashil infratuzilmani rivojlantirish: jamoat transporti, yashil binolar va velosiped yo'llari kabi ekologik toza infratuzilmaga sarmoya kiritish uglerod chiqindilarini kamaytirishga va shahar barqarorligini oshirishga yordam beradi.

Yashil iqtisodiyotning afzalliklari:

1. Atrof-muhitni muhofaza qilish: Yashil iqtisodiyotga o'tish ekotizimlarni saqlashga, havo va suv ifloslanishini kamaytirishga va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishga yordam beradi.

2. Iqtisodiy o'sish va ish o'rinlari yaratish: qayta tiklanadigan energiya va barqaror texnologiyalarga sarmoya kiritish iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi va yashil sektorlarda yangi ish o'rinlarini yaratishi mumkin.

3. Salomatlik va farovonlik: Toza havo va suv, barqaror oziq-ovqat manbalari va yashil maydonlarga kirish aholi salomatligi va farovonligini yaxshilashga yordam beradi.

4. Iqlim o'zgarishiga chidamlilik: Yashil iqtisodni barpo etish jamiyatlarning iqlim o'zgarishi ta'siriga moslashish qobiliyatini oshiradi, masalan, ekstremal ob-havo hodisalari va dengiz sathining ko'tarilishi.

5. Xalqaro raqobatbardoshlik: Yashil innovatsiyalar va barqarorlik amaliyotida yetakchilik qilayotgan mamlakatlar jahon bozorlarida raqobatbardosh ustunlikka ega bo'lishi mumkin.

Qiyinchiliklar va to'siqlar:

1. Dastlabki xarajatlar: Yashil iqtisodga o'tish ko'pincha infratuzilma va texnologiyalarga sezilarli darajada dastlabki sarmoyalarni talab qiladi, bu esa ayrim korxonalar va hukumatlar uchun to'siq bo'lishi mumkin.

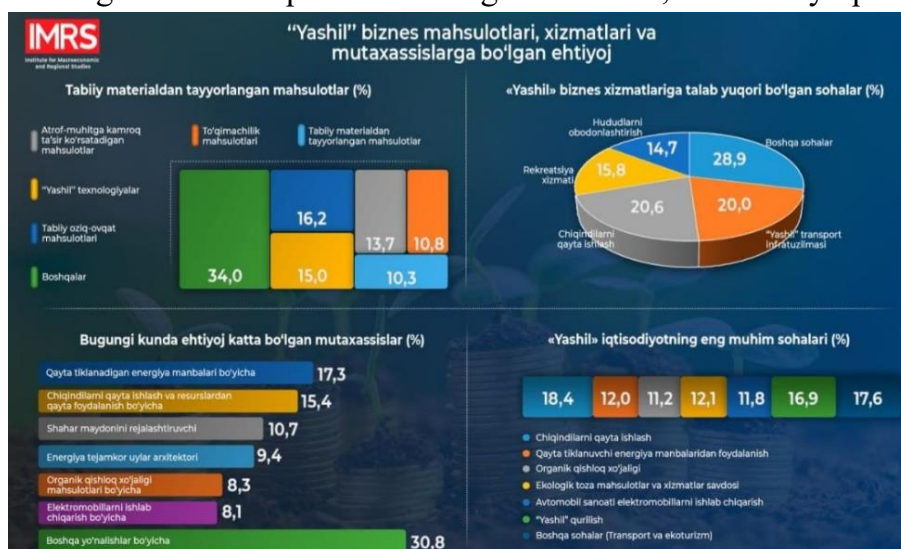
2. Siyosat va tartibga solish to'siqlari: Mos kelmaydigan yoki etarli bo'lmagan siyosat va qoidalar barqaror amaliyot va texnologiyalarni qabul qilishga to'sqinlik qilishi mumkin.

3. Xulq-atvorni o'zgartirish: iste'molchilarning xulq-atvori va afzalliklarini barqarorroq tanlashga o'zgartirish ta'lim va xabardorlik kampaniyalarini talab qiladigan qiyinchilik bo'lishi mumkin.

4. Texnologik cheklovlar: Tejamkor yashil texnologiyalar va infratuzilma yechimlarining mavjudligi ayrim hududlarda cheklangan bo'lishi mumkin.

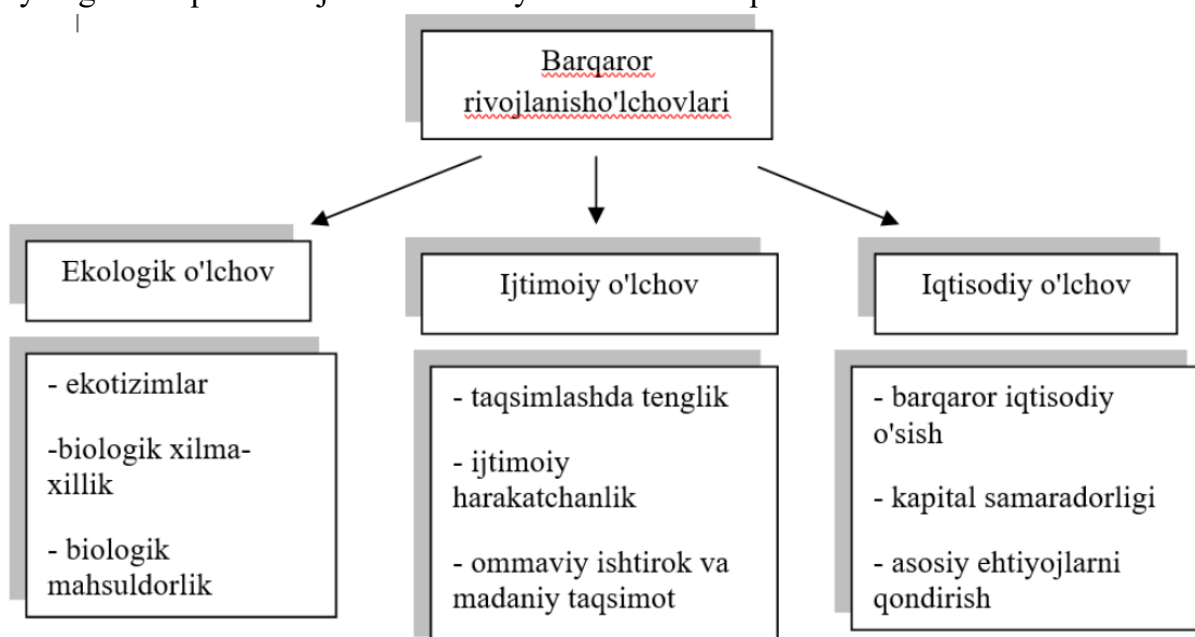
5. Tenglik va ijtimoiy adolat: Yashil iqtisodiyotning afzalliklari barcha aholi o'rtasida teng taqsimlanishini ta'minlash ijtimoiy tengsizliklarnibartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan dunyoda barqaror rivojlanish konsepsiyasi katta qiziqish uyg'otdi va ko'proq odamlar sayyoramizni kelajak avlodlar uchun asrab-avaylash

muhimligini anglab yetmoqda. Ushbu harakatning muhim jihatlaridan biri atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirish va barqaror o'sishni rag'batlantirishga qaratilgan yashil iqtisodiyotga o'tishdir.[8] Yashil iqtisodiyot inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni yaxshilash, shu bilan birga ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytirishga qaratilgan iqtisodiy tizim sifatida belgilanadi. Ushbu model ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarning o'zaro bog'liqligini tan oladi va ularning barchasi bir-biriga bog'liq va shu tarzda boshqarilishi kerakligini tushunadi. Yashil iqtisodiyotning asosiy ustunlaridan biri quyosh, shamol va gidroenergetika kabi qayta tiklanadigan energiya manbalarini ilgari surishdir. Toza energiya texnologiyalariga sarmoya kiritib, mamlakatlar qazib olinadigan yoqilg'iga bo'lgan ishonchni kamaytirishi, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishi va iqlim o'zgarishi oqibatlarini yumshatishi mumkin. Bu nafaqat atrof-muhitga foyda keltiradi, balki yangi ish o'rinlarini yaratadi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tishdan tashqari, yashil iqtisodiyot barqaror qishloq xo'jaligi va resurslarni boshqarish muhimligini ta'kidlaydi. Organik dehqonchilik amaliyotini amalga oshirish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashni rag'batlantirish orqali jamoalar uglerod izlarini minimallashtirishi va kelajak avlodlar uchun tabiiy resurslarni saqlab qolishlari mumkin. Bu nafaqat atrof-muhitga foyda keltiradi, balki oziq-ovqat xavfsizligini oshiradi, aholi salomatligini yaxshilaydi va jamiyatning barqarorligini oshiradi. O'zbekistonda «yashil» iqtisodiyot uchun qaysi sohalar muhim, degan savolga so'rovda qatnashganlarning 18,4 foizi chiqindilarni qayta ishlash, deb javob bergan. Respondentlarning 16,9 foizi «yashil» qurilish, 8,2 foizi ekologik turizmni eng muhim sohalar sifatida qayd etgan. Respondentlarning 17,3 foizi qayta tiklanadigan energiya manbalari, 15,4 foizi chiqindilarni qayta ishlash, 10,7 foizi shahar maydonini rejalashtirish bo'yicha mutaxassislarga va energiya tejankor uylarning arxitektorlariga talab bugungi kunda nisbatan yuqori ekanligini e'tirof etgan. Qaysi «yashil» mahsulotlarga talab yuqori, degan savolga respondentlarning 16,2 foizi tabiiy oziq-ovqat mahsulotlari, 15,0 foizi «yashil» texnologiyalar, 13,7 foizi ishlab chiqarishda atrof-muhitga kamroq ta'sir ko'rsatadigan mahsulotlar, 10,8 foizi to'qimachilik mahsulotlari, 10,3 foizi tabiiy materialdan tayyorlangan mahsulotlarga, deya javob bergan. So'rov natijalari aholi orasida organik mahsulotlarga talab boshqa mahsulotlarga nisbatan 2,2 barobar yuqori ekanligini ko'rsatdi.

Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot ekologik toza infratuzilma, jumladan yashil binolar, jamoat transporti tizimlari va barqaror shahar rejalashtirishni rivojlantirishni rag'batlantiradi. Ushbu tashabbuslarga sarmoya kiritish orqali hukumatlar energiya sarfini kamaytirishi, ifloslanish darajasini pasaytirishi va fuqarolarning hayot sifatini yaxshilashi mumkin. Yashil infratuzilma loyihalari ham shahar va qishloqlarda ish o'rinlari yaratish, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish imkonini beradi. Umuman olganda, yashil iqtisodiyotni qabul qilish uzoq muddatli barqarorlik va farovonlikka erishish uchun zarurdir. Atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy tenglik va iqtisodiy o'sishni birinchi o'ringa qo'yish orqali mamlakatlar rivojlanishga odamlarga ham, sayyoramizga ham foyda keltiradigan yaxlit yondashuvni rivojlantirishi mumkin. Hamkorlik, innovatsiyalar va o'zgarishlarga sodiqlik orqali biz kelajak avlodlar uchun yanada mustahkam va barqaror kelajak yaratishimiz mumkin. So'nggi yillarda jahon hamjamiyati ekologik muammolarni hal etish va barqaror rivojlanishni rag'batlantirish zaruriyati tobora ortib borayotganining guvohi bo'lmoqda. Iqlim o'zgarishi, resurslarning kamayishi va ifloslanishning kuchayib borayotgan bosimiga javob sifatida yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi yanada barqaror va barqaror kelajak sari o'zgartiruvchi yo'l sifatida paydo bo'ldi. Yashil iqtisodiyot ekologik barqarorlik, ijtimoiy tenglik va iqtisodiy farovonlik o'zaro bog'liq va bir-birini mustahkamlovchi maqsadlar ekanligini tan olgan holda, iqtisodiy o'sishga yondashuvimizdagi tub o'zgarishlarni ifodalaydi. Yashil iqtisod o'z mohiyatiga ko'ra, iqtisodiy qarorlar qabul qilishning barcha jabhalariga ekologik masalalarni integratsiyalash orqali barqaror rivojlanishni rag'batlantirishga intiladi. Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillaridan biri past uglerodli va resurslarni tejaydigan sanoatga o'tishdir. Bu issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirish uchun toza texnologiyalar, qayta tiklanadigan energiya manbalari va energiya tejaydigan amaliyotlarga sarmoya kiritishni o'z ichiga oladi. Barqaror ishlab chiqarish va iste'mol modellarini rag'batlantirish orqali mamlakatlar nafaqat iqlim o'zgarishi oqibatlarini yumshatibgina qolmay, balki innovatsiyalarni rag'batlantirishi, yangi ish o'rinlarini yaratishi va jahon bozorida raqobatbardoshlikni oshirishi mumkin. Yashil iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismi bu tabiiy resurslarni saqlash va barqaror boshqarishdir. Bunga bioxilma-xillikni muhofaza qilish, ekotizimlarni tiklash va yerdan barqaror foydalanish amaliyotini targ'ib qilish kiradi. Tabiiy kapital va ekotizim xizmatlarini saqlab qolish orqali jamiyatlar uzoq muddatli ekologik barqarorlikni, oziq-ovqat xavfsizligini va ekologik zarbalarga chidamliligini ta'minlashi mumkin. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanish jamiyatning barcha a'zolari manfaatdor bo'lishi kerakligini tan olib, ijtimoiy inklyuzivlik va tenglikka katta e'tibor beradi. Ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy infratuzilmaga sarmoya kiritish orqali mamlakatlar ijtimoiy farovonlikni oshirishi, qashshoqlikni kamaytirishi va ijtimoiy hamjihatlikni rag'batlantirishi mumkin. Bundan tashqari, yashil ish o'rinlari, kasbiy ta'lim va tadbirkorlik imkoniyatlarini rag'batlantirish yashil iqtisodiyotga o'tishning ijtimoiy inklyuziv va adolatli bo'lishini ta'minlashi mumkin. [5] Yashil iqtisodiyotga samarali o'tish uchun hukumatlar, biznes va fuqarolik jamiyati barqaror rivojlanishga ko'maklashuvchi siyosat va strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun birgalikda ishlashi kerak. Texnologik innovatsiyalar, moliyaviy rag'batlantirish va jamoatchilikni xabardor qilish

kampaniyalari kuchidan foydalanish orqali biz yanada yashil, barqaror iqtisodiyot sari o'tishni tezlashtirishimiz mumkin. Yashil iqtisodiyotning asosiy tamoyillaridan biri bu qayta tiklanadigan energiya manbalarini rag'batlantirish va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun energiya samaradorligini oshirish choralaridir. Yashil iqtisodiyotning yana bir muhim jihati bioxilma-xillik va ekotizimlarni saqlashdir. Sog'lom ekotizimlar inson farovonligi va iqtisodiy rivojlanish uchun muhim bo'lgan toza havo va suv, changlatish va iqlimni tartibga solish kabi muhim xizmatlarni taqdim etadi. O'rmonlar, botqoq erlar va marjon riflari kabi biologik xilma-xillikka boy hududlarni himoya qilish va tiklash orqali mamlakatlar o'zlarining tabiiy kapitalini himoya qilishlari va kelajak avlodlar uchun ekotizim xizmatlarini taqdim etishlarini ta'minlashlari mumkin. Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanish jamiyatning barcha qatlamlariga foyda keltirishi kerakligini tan olgan holda ijtimoiy tenglik va inklyuzivlikka katta e'tibor beradi. Ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot dasturlariga sarmoya kiritish orqali mamlakatlar iqtisodiy o'sishning foydalari adolatli taqsimlanishini va hech kim ortda qolmasligini ta'minlashi mumkin. Bundan tashqari, yashil ish o'rinlari, kasbiy ta'lim va tadbirkorlik imkoniyatlarini rag'batlantirish yanada barqaror va inklyuziv iqtisodiyotni yaratishga yordam beradi. Xulosa: Yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik talab, balki hamma uchun yanada mustahkam, adolatli va farovon kelajakni qurish yo'lidagi zarur qadamdir. Barqaror amaliyotlarni qo'llash, yashil texnologiyalarga sarmoya kiritish va hukumatlar, biznes va hamjamiyat o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali biz iqtisodiy o'sish atrof-muhitni muhofaza qilish shunungdek yashil iqtisodiyot hamma uchun yanada barqaror va adolatli kelajak sari o'zgaruvchan yo'lni taklif etadi. Atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy inklyuzivlik va iqtisodiy barqarorlik tamoyillarini qabul qilish orqali mamlakatlar Yerning ekologik chegaralarida gullab-yashnashi mumkin bo'lgan barqaror va farovon jamiyatlarni qurishlari mumkin. XXI asr muammolarini hal qilar ekanmiz, yashil iqtisodiyot hozirgi va kelajak avlodlar farovonligini birinchi o'ringa qo'yadigan barqaror rivojlanish uchun yo'l xaritasini taqdim etadi.

1-rasm. Barqaror rivojlanishning o'lchamlari va uning tarkibiy qismlari.

Yashil moliya yanada inklyuziv va barqaror iqtisodiyotni qurish uchun asosiy tadbirlardan biridir. Ayniqsa, tarix shuni ko'ratadiki, birinchi sanoat inqilobidan boshlab, moliya insoniyat taraqqiyotining qudratli omili bo'lishi mumkin. Kontseptsialar o'rtasidagi hamkorlik va ularning o'zaro manfaatli ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, yashil moliya iqtisodiy tenglikka hissa qo'shishini ta'kidlash mumkin. Mana eng aniq usullardan ba'zilari[8]:

♣ bandlikni yaratish: yashil moliyalashtirish orqali qayta tiklanadigan energiya, energiya samaradorligi, barqaror qishloq xo'jaligi va boshqa ekologik toza sohalarga investitsiyalarni jalb qilib yangi ish joylarini yaratish mumkin, xususan marginallashtirilgan guruhlar (masalan, boshlang'ich daraja) va innovatorlar hamda kichik biznes egalari uchun tadbirkorlik istiqbollari yaratishi mumkin;

♣ toza energiyadan foydalanish: yashil moliyalashtirish yashash darajasini yaxshilash orqali kam ta'minlangan qatlam uchun toza va arzon energiya manbalaridan foydalanish imkoniyatini oshirishi mumkin. Shuningdek, bu kichik biznesning yanada samarali faoliyat yuritishini ta'minlagan holda uning iqtisodiy imkoniyatlarni ham oshirishi mumkin;

♣ inklyuziv moliya: yashil faoliyat bilan shug'ullanadigan jismoniy shaxslar va korxonalar uchun arzon kreditlar va mikrokreditlar kabi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini taqdim etish orqali yashil moliyalashtirish inklyuziv moliya yashil investitsiyalar bilan birlashtirishi mumkin, bu ularga barqaror loyihalarga sarmoya kiritish va o'z bizneslarini hatto kichik miqyosda rivojlantirish imkonini beradi;

♣ jamiyatni rivojlantirish: yashil infratuzilmani barpo etish va shahar hududlarini qayta tiklash hamda toza suv va kanalizatsiyadan foydalanishni yaxshilash orqali yashil loyihalar jamiyatda yashash sharoitlarini yaxshilaydi va iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi (masalan, qayta ishlash loyihalari);

♣ barqaror qishloq xo'jaligi: qishloq xo'jaligi sohasida hosildorlik va daromadni oshirishdan tashqari, yashil moliyalashtirish, bilim va texnologiyalardan foydalanish ham barqaror dehqonchilik metodlari uchun oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashi mumkin. Bu kichik fermerlarning imkoniyatlarini kengaytiradi va ularga katta foyda keltiradi;

♣ "yashil" texnologiyalardan foydalanish: kam ta'minlangan uy xo'jaliklariga yashil texnologiyalarni, masalan, quyosh panellari va energiya tejaydigan qurilmalarni o'rnatish uchun yashil moliya orqali moliyalashtirishni ta'minlanishi mumkin. Ekotexnologiyalardan foydalanish energiya xarajatlarini kamaytirishi, uy xo'jaliklari farovonligini oshirishi va hatto ularni ekologik muammolarni hal qilish uchun innovatsion yechimlarga jalb qilishi mumkin;

♣ yashil bozorlarga kirish: jamiyatdagi kam ta'minlangan qatlamning yashil ta'minot zanjirlari va bozorlariga (masalan, qayta tiklanadigan energiya, regenerativ qishloq xo'jaligi, ekoturizm va ekologik toza mahsulotlar) qo'shilishini qo'llab-quvvatlash orqali yashil moliya uzoq yoki qashshoq mintaqalarda ishlab chiqaruvchilar uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishi mumkin. Masalan, ushbu hududlarda ma'lum bo'lgan dorivor ahamiyatga ega o'simliklar yashirin iqtisodiy salohiyatni ochishi mumkin. Yashil moliyalashtirish tadqiqot laboratoriyalari va butun jamoalarga foyda keltiradigan boshlang'ich korxonalar uchun mablag' ajratishi mumkin. Yashil moliya umumiy inklyuziv iqtisodiyotni rag'batlantirishning bir qismi sifatida moliyaviy inklyuzivlikni

tezlashtirish uchun bir qator mexanizmlar va strategiyalarni taqdim etadi. Ushbu kontekstda yashil moliya yo'nalishi, shuningdek, zaif jamoalarga barqarorlikni rivojlantirish va iqlim o'zgarishi bilan bog'liq yo'qotishlarning ta'sirini minimallashtirishda moliyaviy inklyuziya rolini kuchaytirishdan iborat.

Natijalar. Mamlakatimizda ham aholi sonining ortishi natijasida resurslarga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshishi hamda ekologiyaga ta'sir ko'rsatuvchi muammolar yechimi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga O'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Mazkur qarorga ko'ra iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish, iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va tabiiy resurslarni oqilona iste'mol qilish ustuvor yo'nalishlari etib belgilandi. Ushbu belgilangan maqsadli indikatorlarga texnologiyalarni modernizatsiya qilish va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali erishiladi. Shuningdek, 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "yashil" iqtisodiyotga o'tish islohoti doirasida "yashil" va inklyuziv iqtisodiy o'sishni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish masalalari belgilab olingan[6]. Yashil moliyaning asosiy maqsadi moliyaviy siyosatni qo'llab-quvvatlagan holda iqtisodiy islohotlarni ekologik barqarorlik sari yo'naltirishdan iborat. Bu yondashuv moliyaviy resurslar atrof-muhitni yaxshilashga yordam beradigan faoliyatga yo'naltirishni, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishni, resurslarni tejash hamda ularning samaradorligini oshirishni o'z ichiga oladi.

Xulosa. Bizning tadqiqotimiz bir nechta muhim natijalarni berdi, ulardan eng muhimlari:

1- Yashil iqtisodiyot kontseptsiyasi insonning turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan bo'lib, farovonlikka erishish va uning turli shakllarida barqaror rivojlanishga erishishdan iborat.

2- Yashil iqtisodiyotni turli sohalarda iqtisodiy tiklanishga erishishga qaratilgan uzoq muddatli strategiya sifatida tavsiflash mumkin.

3- Yashil iqtisodiyot ifloslanishni kamaytirishni va energiyadan yangi usullarda foydalanishni rag'batlantiradi hamda inson va moddiy resurslarni saqlash va uglerod chiqindilarini kamaytirish, shuningdek, ijtimoiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi.

4- Yashil iqtisodiyot ikki darajaga ega. Birinchisi qisman. Eng muhim vazifalardan biri buifloslanish xavfini kamaytirish uchun ekologik investitsiyalarni o'rganish, ikkinchisiesa ekologik muammolarni o'rganish va kamaytirish bilan shug'ullanadigan makro daraja.

5- Yashil iqtisodiyotga erishish va unga o'tish oson jarayon emas. Aksincha, bu keng jamoatchilik ishtirokini talab qiladigan uzoq va mashaqqatli jarayon hisoblanadi, hamda u aholi jon boshiga yuqori daromad keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha dasturi. (2011). Yashil iqtisodiyot sari: Barqaror rivojlanish va qashshoqlikka barham berish yo'llari.
2. Jahon banki. (2020). Yashil iqtisodiyot: o'sishning yangi yo'llari.
3. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti. (2019). Yashil o'sish ko'rsatkichlari.
4. Barqaror rivojlanish xalqaro instituti. (2018). Yashil iqtisodiyot bo'yicha qo'llanma.
5. Yevropa Komissiyasi. (2021). Yevropa Ittifoqida yashil iqtisodiyot tashabbuslari.
6. Global ekologik strategiyalar instituti. (2017). Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda yashil iqtisodiyotning roli.
7. Xalqaro mehnat tashkiloti. (2020). Barqaror rivojlanish uchun yashil ish o'rinlari.
8. XXI asr uchun qayta tiklanadigan energiya siyosati tarmog'i. (2021). Qayta tiklanadigan energiya manbalarining 2021 yilgi Global holati hisoboti.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	Saliyeva .Ziroat Zokirovna, Murodqobilova Munisa G`ayratovna MAKTAB TA`LIM TIZMIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING YUTUQLARI	5
2.	Saliyeva Ziroat Zokirovna, Rahmonova Anora Asqarovna HOZIRGI KUNDA YOSHLARNING INGLIZ TILI O`RGANISHIDAGI MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMI	8
3.	Малохат Роҳаталиевна Умирзакова ТУРКИСТОНДА ЯҒОНА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ВА СУВ СОЛИҒИНИНГ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИ	11
4.	Nasiba Ramazanova Kadambayevna OLIY TA`LIMDA TYUTORLIK FAOLIYATINING MUHIM AHAMIYATI	15
5.	Akramjanov Dilmurod, Yusupov Murodjon IMPROVING COTTON GINNING MACHINES: ADVANCES, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS	19
6.	Saliyeva Ziroat Zokirovna, Ahmadaliyeva Nazokat Faxriddin qizi BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARIGA INGLIZ TILINI TURLI QIZIQARLI O`YINLAR VA USULLAR ORQALI O`QITISH	22
7.	Tojiddinova Nargiza Shuxratovna JAMIYAT VA TARIX FALSAFASI	25
8.	Yuldasheva Soxiba Ibroximjonovna INTERFAOL METODLAR ORQALI GEOGRAFIYANI O`QITISHNI TASHKIL ETISH	32
9.	Xusanova Naima Zokirjonovna BOSHLANG`ICH TA`LIMDA TA`LIMGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHISH SAMARADORLIGI	37
10.	Rustamov Olimjon Murodovich BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHDA YASHIL ENERGETIKANING ISTIQBOLLARI	42

Note!!! The numbers in the articles included in the journal "Innovation Science and Research" indicate that the information is correct and that the authors are personally responsible for the content of the article.

International Scientific Journal
Innovation Science and Research
Volume 2 Issue 6

LLC “Innovation Science and Research”

License №:083239 23.05.2023

Address: Uzbekistan, Tashkent city, Almazar District, Beshkurgon-3 1/84

Sciencejournal.uz, https://t.me/sciencejournals_uz